

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

PROGRAM NAUCZANIA DLA SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Autorzy:

Elżbieta Dobrzycka

Krzysztof Makara

Spis treści

I. Ogólne założenia programu	3
II. Cele kształcenia ogólne i treści nauczania – wymagania szczegółowe	6
III. Podstawa programowa a program nauczania	14
IV. Treści programu i szczegółowe osiągnięcia ucznia	22
V. Procedury osiągania celów	38
VI. Przewidywane osiągnięcia uczniów w zakresie wiedzy i realizacji założonych celów	47
VII. Metody oceniania osiągnięć uczniów	65

I. Ogólne założenia programu

Wiedza o społeczeństwie to przedmiot, który ma bezpośredni związek z życiem codziennym, sytuacją społeczną, polityczną i gospodarczą Polski oraz współczesnego świata. Jest on niezwykle ważny, ponieważ w wyniku realizacji treści przedmiotowych umożliwia kształtowanie u uczniów właściwych postaw obywatelskich i zachowań demokratycznych. Warto pamiętać, że celem nauczyciela powinno być nie tylko przekazywanie wiedzy i umiejętności, lecz także wychowanie młodzieży towarzyszące wszelkim działaniom podejmowanym w ramach realizacji określonych zagadnień.

Nauczyciele wprowadzają uczniów w świat wiedzy naukowej, wdrażają ich do samodzielności, pomagają im w podejmowaniu decyzji dotyczącej kierunku dalszej edukacji i przygotowują do aktywnego udziału w życiu społecznym. W podstawie programowej (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r.¹) czytamy, że kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu:

- 1) *wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele);*
- 2) *wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej;*
- 3) *formowanie u uczniów poczucia godności własnej osoby i szacunku dla godności innych osób;*
- 4) *rozwijanie kompetencji, takich jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość;*
- 5) *rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania;*
- 6) *ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności;*
- 7) *rozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki;*
- 8) *wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat;*
- 9) *wspieranie ucznia w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i określaniu drogi dalszej edukacji;*
- 10) *wszechstronny rozwój osobowy ucznia przez pogłębianie wiedzy oraz zaspokajanie i rozbudzanie jego naturalnej ciekawości poznawczej;*
- 11) *kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość;*
- 12) *zachęcanie do zorganizowanego i świadomego samokształcenia opartego na umiejętności przygotowania własnego warsztatu pracy;*
- 13) *ukierunkowanie ucznia ku wartościom.*

Najważniejsze umiejętności rozwijane w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej to:

- 1) *sprawne komunikowanie się w języku polskim oraz w językach obcych nowożytnych;*

---

¹ Ten i kolejne cytaty z podstawy programowej pochodzą z: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356).

- 2) sprawne wykorzystywanie narzędzi matematyki w życiu codziennym, a także kształcenie myślenia matematycznego;
- 3) poszukiwanie, porządkowanie, krytyczna analiza oraz wykorzystanie informacji z różnych źródeł;
- 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
- 5) rozwiązywanie problemów, również z wykorzystaniem technik mediacyjnych;
- 6) praca w zespole i społeczna aktywność;
- 7) aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego oraz kraju.

Realizując niniejszy program, nauczyciel nie powinien zapominać o ogólnych założeniach zawartych w tym dokumencie.

W przypadku założeń bezpośrednio odnoszących się do wszystkich przedmiotów, nie tylko do przedmiotu wiedza o społeczeństwie, warto zwrócić uwagę i na inne wskazówki: *Kształcenie i wychowanie w szkole podstawowej sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat.* Natomiast w odniesieniu do samego przedmiotu wiedza o społeczeństwie istotne są następujące założenia: *Nadrzędnemu celowi kształcenia w zakresie wiedzy o społeczeństwie – **kształtowaniu postaw obywatelskich i prospołnotowych** – sprzyjać ma nabywanie wiedzy i rozwijanie umiejętności dotyczących kolejnych kręgów środowiskowych, z którymi styka się uczeń: od rodziny i szkoły przez wspólnotę lokalną i regionalną, aż do wspólnoty narodowej, państwowej i międzynarodowej. Kształcenie to ma umożliwiać rozwój umiejętności refleksyjnej obserwacji otaczającej rzeczywistości społecznej, w tym życia publicznego. Konieczna jest taka realizacja treści nauczania, aby uczniowie rozumieli przydatność poszczególnych zagadnień w codziennym życiu człowieka – członka poszczególnych grup i wspólnot społecznych. Sprzyjać to ma rozwojowi umiejętności rozpoznawania i rozwiązywania prostych problemów w życiu społecznym. Kształcenie to ma także prowadzić do ugruntowania postaw szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnoswiatowego oraz ciekawości poznawczej, otwartości i tolerancji.* W prezentowanym programie nauczyciel znajdzie szereg odniesień do tych zapisów i możliwości ich realizacji.

Program nauczania uwzględnia wszystkie treści określone w podstawie programowej. Jest przeznaczony do realizacji w ósmej klasie szkoły podstawowej w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Bardzo ważna z punktu widzenia treści programu oraz stosowanych metod pracy jest znajomość psychologii tego okresu rozwojowego młodzieży. W niektórych przypadkach (np. tematach o związkach i samorządach zawodowych lub problemach współczesnego świata) program poszerza treści podstawy programowej, co umożliwia nauczycielowi elastyczne reagowanie na aktualne problemy społeczne czy ekonomiczne, które mogą zaistnieć w trakcie realizacji programu nauczania. Niektóre zagadnienia można ze sobą łączyć i zamiast na dwóch, realizować na jednej godzinie lekcyjnej, a innym poświęcić więcej czasu.

Kolejne rozdziały programu obejmują następujące zagadnienia:

- I. Człowiek w społeczeństwie. Rodzina
- II. Szkoła i edukacja
- III. Prawa w życiu człowieka
- IV. Udział obywateli w życiu publicznym
- V. Środki masowego przekazu
- VI. Naród i państwo
- VII. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej

- VIII. Samorząd terytorialny
- IX. Polska we współczesnym świecie

Mimo sugestii co do układu poszczególnych treści nauczania, uznajemy prawo nauczyciela do modyfikacji programu i zapewniamy, że są możliwe różne rozwiązania przy zachowaniu podstawowej koncepcji programu (cele, treści, efekty). Warto pamiętać, że w myśl obowiązujących przepisów nauczyciel ma trzy możliwości pracy nad programem nauczania danego przedmiotu: może wybrać program autora wskazanego przez wydawnictwo, może taki program modyfikować, może wreszcie napisać własny program autorski.

W przypadku wiedzy o społeczeństwie nauczanie – uczenie się powinno następować w rezultacie aktywności obu zaangażowanych stron (nauczycieli i uczniów). Nauczyciel powinien dołożyć wszelkich starań, by stworzyć jak najlepsze warunki do aktywności uczniów, m.in. poprzez konstruowanie zadań – inspirujących, pobudzających kreatywność i cennych edukacyjnie, a także poprzez utrzymywanie uczciwych relacji z uczniami opartych na otwarcie artykułowanych normach. Właściwe relacje interpersonalne w istotny sposób wpływają na realizowanie zadań przez uczniów. Od postawy własnej nauczyciela, jego zaangażowania w proces lekcyjny, ale także bardzo często w życie szkoły i społeczności lokalnej zależy w dużej mierze efektywność nauczania. W swojej pracy nauczyciel wiedzy o społeczeństwie powinien być wspierany przez nauczycieli takich przedmiotów, jak historia, geografia, język polski, etyka, ale także wychowawców i opiekunów samorządu uczniowskiego, ponieważ łącznej realizacji poszczególnych zagadnień wymaga dość często korelacja międzyprzedmiotowa.

W celu właściwej realizacji programu niezbędne jest odpowiednie wyposażenie pracowni przedmiotowej w potrzebne pomoce dydaktyczne. Należą do nich szczególnie teksty pomocnicze, które ilustrują określone zagadnienia, ale także same w sobie są istotnym elementem pracy z uczniem, gdyż służą do kształtowania umiejętności analizy różnych tekstów źródłowych (do czego zobowiązują nas często standardy wymagań egzaminacyjnych). Na lekcjach warto wykorzystywać następujące pomoce:

- Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (co najmniej jeden egzemplarz na dwóch uczniów),
- teksty ustaw: o systemie oświaty, o samorządzie terytorialnym, o partiach politycznych, o związkach zawodowych, o stowarzyszeniach i fundacjach, Kodeks pracy, o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu i inne,
- przykładowe formularze i wzory: polecenia przelewu, kwestionariusza osobowego, listu motywacyjnego, życiorysu zawodowego,
- Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Konwencję o Prawach Dziecka,
- Kartę Narodów Zjednoczonych i Traktat północnoatlantycki,
- traktat z Maastricht, traktat akcesyjny z 2003 r.,
- roczniki statystyczne,
- mapę polityczną Europy i świata,
- mapę Unii Europejskiej i NATO,
- słowniki pojęć,
- plansze, filmy, gry dydaktyczne, programy komputerowe,
- urządzenia z dostępem do internetu.

Obudowę programu stanowią: podręcznik, ćwiczenia dla ucznia skorelowane z podręcznikiem, plan dydaktyczny, plan wynikowy, materiały dla nauczyciela do pobrania z multiteki.

II. Cele kształcenia ogólne i treści nauczania – wymagania szczegółowe

Cele kształcenia, ogólne i szczegółowe zawarte są w podstawie programowej, której obszerny fragment przytoczono poniżej. Treści te skonstruowano według koncepcji kręgów środowiskowych – od pierwotnych grup społecznych przez społeczność lokalną i regionalną, wspólnotę narodową i państwową, aż do społeczności międzynarodowej.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wiedza i rozumienie.

Uczeń:

- 1) wyjaśnia podstawowe prawidłowości życia społecznego, w tym funkcjonowania grup społecznych oraz społeczności lokalnej i regionalnej oraz wspólnoty etnicznej i państwowej;
- 2) uzasadnia znaczenie procedur demokratycznych i stosuje je w życiu szkoły oraz grup, w których uczestniczy;
- 3) wyjaśnia znaczenie aktywności obywatelskiej;
- 4) przedstawia zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej i podstawowe organy władz publicznych;
- 5) ma podstawową wiedzę na temat praw człowieka, środków masowego przekazu oraz wybranych spraw międzynarodowych;
- 6) wykorzystuje swą wiedzę do interpretacji wydarzeń życia społecznego, w tym publicznego.

II. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń:

- 1) znajduje informacje na temat życia społecznego, w tym publicznego;
- 2) wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat wydarzeń z życia społecznego, w tym publicznego.

III. Rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń:

- 1) rozpoznaje własne potrzeby i potrzeby innych;
- 2) planuje dalszą edukację, uwzględniając swe umiejętności i zainteresowania;
- 3) wyjaśnia związek między godnością a prawami, które mu przysługują;
- 4) przedstawia własne prawa i obowiązki;

- 5) powiększa treść własnej tożsamości lokalnej, regionalnej, etnicznej i obywatelskiej;
- 6) rozpoznaje przypadki łamania praw w swoim otoczeniu;
- 7) argumentuje zasadność postaw obywatelskich – m.in. odpowiedzialności, troski o dobro wspólne i tolerancji;
- 8) rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.

IV. Komunikowanie i współdziałanie.

Uczeń:

- 1) komunikuje się w sprawach życia społecznego, w tym publicznego, oraz dyskutuje i przedstawia własne argumenty w wybranych sprawach tego typu;
- 2) rozpoznaje przypadki wymagające postaw asertywnych;
- 3) współpracuje z innymi – dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich;
- 4) wykazuje konieczność współdziałania w życiu społecznym i wyjaśnia istotę samorządności;
- 5) korzysta z prostych procedur oraz z możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego – wskazuje, gdzie załatwić proste sprawy urzędowe.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

I. Społeczna natura człowieka.

Uczeń:

- 1) uzasadnia, że człowiek jest istotą społeczną; wyjaśnia znaczenie potrzeb społecznych człowieka (kontaktu, przynależności, uznania);
- 2) przedstawia zasady komunikowania się; wyjaśnia zasady skutecznej autoprezentacji – kształtowania swojego wizerunku;
- 3) wymienia cechy grup społecznych; charakteryzuje grupę koleżeńską i grupę nastawioną na realizację określonego zadania; uzasadnia, że efektywna współpraca przynosi różne korzyści; przedstawia różne formy współpracy w grupie;
- 4) rozpoznaje sytuacje wymagające podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej; wyjaśnia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji;
- 5) podaje przykłady trudnych społecznie sytuacji, w których należy zachować się asertywnie; uzasadnia, że można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań innych ludzi lub przeciwstawić się im; przedstawia różne formy zachowań asertywnych;
- 6) uzasadnia, że konflikt w grupie może wynikać z różnych przyczyn (sprzeczne interesy, inne cele); przedstawia sposoby rozwiązywania konfliktów oraz analizuje ich zalety i wady.

II. Rodzina.

Uczeń:

- 1) charakteryzuje rodzinę jako grupę społeczną; przedstawia rolę rodziców i osób starszych w rodzinie; analizuje wartości ważne dla jego rodziny;
- 2) analizuje wpływ, jaki rodzina wywiera na dzieci; przedstawia prawa i obowiązki dzieci w rodzinie;
- 3) wyjaśnia, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe; wymienia główne źródła jego dochodów (z działalności zarobkowej: pracy, działalności gospodarczej, umów cywilnoprawnych oraz ze świadczeń społecznych – w powiązaniu z rodzajami ubezpieczeń społecznych);
- 4) wymienia kategorie wydatków gospodarstwa domowego; planuje jego budżet.

I. Szkoła i edukacja.

Uczeń:

- 1) przedstawia funkcje szkoły w systemie edukacji oraz strukturę polskiego systemu edukacyjnego;
- 2) charakteryzuje klasę szkolną, pozalekcyjne koło zainteresowań, życie szkolnej społeczności; przedstawia działania samorządu uczniowskiego; wyjaśnia, jak przeprowadzane są wybory organów samorządu szkolnego;
- 3) wymienia prawa i obowiązki ucznia; rozpoznaje przypadki naruszania praw uczniów oraz pracowników szkoły; przedstawia sposoby dochodzenia praw, które zostały naruszone;
- 4) charakteryzuje oczekiwane kompetencje wybranych kategorii społeczno-zawodowych i ich miejsce na rynku pracy;
- 5) planuje dalszą edukację, uwzględniając własne zainteresowania, zdolności i umiejętności oraz rady innych osób i sytuację na rynku pracy.

II. Prawa człowieka.

Uczeń:

- 1) uzasadnia, że godność człowieka jest podstawą różnych systemów moralnych; wyjaśnia, że jest ona źródłem powszechnych, przyrodzonych, nienaruszalnych i niezbywalnych wolności i praw człowieka; analizuje sformułowania preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka;
- 2) wykazuje różnice między prawami a wolnościami człowieka; wymienia prawa i wolności osobiste zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- 3) wymienia prawa dzieci i analizuje przepisy Konwencji o prawach dziecka;
- 4) podaje przykłady działań Rzecznika Praw Dziecka; przedstawia cele działalności Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci;

- 5) wymienia prawa i wolności polityczne zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że dzięki nim człowiek może mieć wpływ na życie publiczne;
- 6) wykazuje, że prawa człowieka muszą być chronione; wyjaśnia rolę Rzecznika Praw Obywatelskich i podaje przykłady jego działań;
- 7) przedstawia przykłady działań organizacji pozarządowych na rzecz ochrony praw człowieka; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się zjawiskom braku tolerancji wobec różnych mniejszości.

III. Nieletni wobec prawa.

Uczeń:

- 1) rozpoznaje zachowania związane z przemocą fizyczną i psychiczną, w tym werbalną, wobec siebie i innych; wymienia osoby i instytucje, które należy powiadomić w takich sytuacjach;
- 2) przedstawia korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z zasobów internetu; rozpoznaje przemoc w cyberprzestrzeni i wyjaśnia, jak należy na nią reagować;
- 3) wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie wykroczeń i przestępstw;
- 4) przedstawia uprawnienia policjantów i funkcjonariuszy innych służb porządkowych oraz swoje prawa w kontakcie z tymi służbami.

VI. Społeczność lokalna.

Uczeń:

- 1) wymienia zadania samorządu gminnego; przedstawia główne źródła przychodów i kierunki wydatków w budżecie gminy;
- 2) przedstawia, jak zorganizowany jest urząd gminy (miasta/dzielnicy); podaje, w jakim wydziale można załatwić wybrane sprawy; przedstawia możliwości załatwienia spraw poprzez e-urząd; posługuje się formularzami urzędowymi – wypełnia wnioski o wydanie tymczasowego dowodu osobistego;
- 3) wymienia organy stanowiące i wykonawcze w gminie (mieście/dzielnicy); przedstawia, jak są one wybierane i jak mogą zostać odwołane; podaje uprawnienia tych organów;
- 4) podaje, kto pełni funkcje wójta/burmistrza/prezydenta miasta i przewodniczącego rady gminy/miasta; znajduje w mediach lokalnych informacje na temat publicznych działań osób pełniących funkcje w organach samorządu terytorialnego;

- 5) znajduje i przedstawia informacje na temat swojej gminy, wydarzeń i postaci z jej dziejów;
- 6) rozpoznaje problemy społeczne swojej społeczności lokalnej (np. wynikające z sytuacji demograficznej, gospodarczej, infrastrukturalnej); formułuje sądy dotyczące tych problemów.

VII. Społeczność regionalna.

Uczeń:

- 1) znajduje i przedstawia podstawowe informacje o swoim regionie, wydarzenia i postaci z jego dziejów; lokalizuje własne województwo i powiaty wchodzące w jego skład oraz pozostałe województwa;
- 2) wymienia zadania samorządu powiatowego i województwa;
- 3) podaje, w jakim wydziale starostwa powiatowego można załatwić wybrane sprawy; posługuje się formularzami urzędowymi – wypełnia wniosek o paszport (delegatura urzędu wojewódzkiego);
- 4) wymienia organy stanowiące i wykonawcze samorządu powiatowego i województwa; przedstawia, jak są one wybierane i jak mogą zostać odwołane; podaje zadania tych organów;
- 5) przedstawia tradycje i zwyczaje swojej społeczności regionalnej.

VIII. Wspólnoty narodowe/etniczne i ojczyzna.

Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co oznacza być Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej/etnicznej oraz co łączy człowieka z ojczyzną – Polską; przedstawia te więzi na własnym przykładzie;
- 2) wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości; przedstawia warunki nabycia obywatelstwa polskiego z mocy prawa i wymienia inne formy uznania za obywatela polskiego oraz nadania obywatelstwa polskiego; wymienia konstytucyjne obowiązki obywatela;
- 3) analizuje symbole Rzeczypospolitej Polskiej; wyjaśnia, czym powinna przejawiać się postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka;
- 4) wymienia mieszkające w Polsce mniejszości narodowe i etniczne, grupę posługującą się językiem regionalnym oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) i lokalizuje miejsca ich zwartego zamieszkiwania; przedstawia – za Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej – prawa przysługujące etnicznym grupom mniejszościowym;
- 5) uzasadnia, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową/ etniczną, państwową/ obywatelską, europejską); rozpoznaje przejawy ksenofobii, w tym rasizmu, szowinizmu i antysemityzmu, oraz uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.

X. Udział obywateli w życiu publicznym – społeczeństwo obywatelskie.

Uczeń:

- 1) podaje cnoty obywatelskie (odpowiedzialność, troska o dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja, odwaga cywilna); wykazuje, odwołując się do działań wybitnych Polaków, znaczenie ich urzeczywistnienia dla pożytku publicznego;
- 2) przedstawia cele i formy działań organizacji pozarządowych aktywnych w społeczności lokalnej i regionie; wykazuje, że działalność tego typu prowadzi do realizacji różnorodnych potrzeb;
- 3) przedstawia cele i przykłady działania organizacji społecznych skupiających młodych ludzi w Polsce; wyjaśnia ideę wolontariatu i przedstawia formy działalności wolontariuszy;
- 4) przedstawia formy wpływania obywateli na decyzje władz samorządowych, przykłady realizacji lokalnych inicjatyw mieszkańców finansowanych z budżetów obywatelskich oraz przedsięwzięć podejmowanych przez młodzieżowe rady gminy/miasta;
- 5) uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym; rozpoznaje przejawy ich łamania i podaje skutki takich działań.

X. Środki masowego przekazu.

Uczeń:

- 1) przedstawia funkcje i rodzaje środków masowego przekazu; wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu dla wolności słowa;
- 2) znajduje w mediach wiadomości na wskazany temat; odróżnia informacje o faktach od komentarzy i opinii; wyjaśnia, na czym powinna polegać rzetelność dziennikarzy;
- 3) przedstawia funkcje reklamy i krytycznie analizuje wybrany przekaz reklamowy;
- 4) wskazuje cele kampanii społecznych; analizuje materiały z wybranej kampanii tego rodzaju;
- 5) wykazuje znaczenie opinii publicznej; znajduje w internecie komunikaty z badań opinii publicznej oraz odczytuje i interpretuje proste wyniki takich badań.

XI. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń:

- 1) wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym zajmuje się władza państwowa;
- 2) wyjaśnia zasadę suwerenności narodu; przedstawia sprawy, które mogą być poddane pod referendum; wymienia referenda ogólnokrajowe, których wyniki

- były wiążące, oraz referenda lokalne we własnej społeczności, które były ważne;
- 3) wyjaśnia zasadę przedstawicielstwa (demokracji pośredniej); przedstawia zasady wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasady działania i najważniejsze kompetencje izb parlamentu;
  - 4) wyjaśnia zasadę pluralizmu politycznego; wymienia partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej oraz w organach stanowiących samorządu terytorialnego; przedstawia cele działania partii politycznych oraz wykazuje, że konkurują one w życiu publicznym; znajduje informacje na temat działań wybranej partii (jej struktur regionalnych lub centralnych);
  - 5) wyjaśnia zasadę republikańskiej formy rządu; przedstawia sposób wyboru i podstawowe kompetencje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; znajduje informacje o życiorysie politycznym osób pełniących ten urząd, które wybrano w wyborach powszechnych, oraz o działaniach urzędującego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
  - 6) wyjaśnia zasadę państwa prawa, w tym zasady niezależności sądów i niezawisłości sędziów; wyjaśnia podział na sądy powszechne i administracyjne oraz zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego; przedstawia, w jakich sprawach orzeka sąd rejonowy;
  - 7) wyjaśnia zasadę konstytucjonalizmu; podaje szczególne cechy konstytucji; znajduje w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przepisy dotyczące wskazanej kwestii; podaje kompetencje Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej;
  - 8) wyjaśnia zasadę trójpodziału władzy; objaśnia konieczność poparcia większości sejmowej dla Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej (bądź jej działań); przedstawia podstawowe kompetencje Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; podaje imiona i nazwiska urzędujących prezesa i wiceprezesów Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej; wykazuje, że decyzje podejmowane w wybranym ministerstwie mają wpływ na życie jego rodziny.

XII. Sprawy międzynarodowe.

Uczeń:

- 1) wymienia cele i przejawy działania Organizacji Narodów Zjednoczonych i Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego;
- 2) wymienia cele działania Unii Europejskiej; znajduje informacje o życiorysie politycznym Ojców Europy oraz obywateli polskich pełniących ważne funkcje w instytucjach unijnych;

- 3) przedstawia podstawowe korzyści związane z obecnością Polski w Unii Europejskiej dla pracowników i osób podróżujących; znajduje informacje o wykorzystaniu funduszy unijnych w swojej gminie lub swoim regionie;
- 4) przedstawia działalność Polski w Organizacji Narodów Zjednoczonych, Unii Europejskiej i Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego;
- 5) formułuje sądy w sprawach wybranych problemów społecznych współczesnego świata; rozważa propozycje działań w kierunku poprawy warunków życia innych ludzi na świecie.

III. Podstawa programowa a program nauczania

Program nauczania uwzględnia wszystkie treści podstawy programowej kształcenia ogólnego. Szczegółowe zależności między programem a podstawą programową zaprezentowano w poniższej tabeli. Celem tego zestawienia jest przedstawienie, w którym zagadnieniu programu nauczania (temacie lekcji) są realizowane treści zawarte w wymaganiach ogólnych i szczegółowych podstawy programowej.

Lp.	Zagadnienie programu nauczania (temat lekcji)	Podstawa programowa Cele kształcenia (wymagania ogólne)	Podstawa programowa Treści nauczania (wymagania szczegółowe)
I. Człowiek w społeczeństwie. Rodzina			
1.	Człowiek jako istota społeczna <ul style="list-style-type: none"> • Pochodzenie człowieka • Człowiek istotą społeczną i biologiczną • Cechy wrodzone i nabyte • Wyjątkowość człowieka 	I.1, II.2	I.1
2.	Człowiek i jego potrzeby <ul style="list-style-type: none"> • Rodzaje potrzeb • Rola potrzeb w życiu człowieka • Rzadkość zasobów • Czynniki produkcji • Ekonomia jako nauka o gospodarowaniu 	III.1	I.1
3.	Grupy społeczne i ich rodzaje <ul style="list-style-type: none"> • Więzy i grupy społeczne • Rodzaje grup społecznych • Role społeczne • Decyzje indywidualne i grupowe • Jednostka w grupie społecznej 	I.2, IV.3	I.3, I.4
4.	Sprawne komunikowanie się <ul style="list-style-type: none"> • Porozumiewanie werbalne i niewerbalne • Aktywne słuchanie • Wypowiadanie własnego zdania • Podejmowanie decyzji grupowych i indywidualnych 	I.1, II.2, IV.1, 3	I.2, 4
5.	Asertywność. Jak rozwiązywać konflikty? <ul style="list-style-type: none"> • Postawa asertywna • Sposoby rozwiązywania konfliktów 	IV.2	I.5, 6

6.	Rodzina jako szczególna grupa społeczna <ul style="list-style-type: none"> • Rodzina jako grupa społeczna • Rola rodziców i osób starszych w rodzinie • System wartości w rodzinie • Funkcje rodziny • Rodzina i prawo 	II.1, III. 1, III.4	II.1,2
7.	Praca – znaczenie dla człowieka i rodziny <ul style="list-style-type: none"> • Praca w życiu człowieka • Funkcje i rodzaje pracy • Rynek pracy • Bezrobocie i jego rodzaje 	I.1, III.1, IV.5	II.3
8.	Jak funkcjonuje gospodarstwo domowe <ul style="list-style-type: none"> • Gospodarstwo domowe • Budżet gospodarstwa domowego • Sposoby oszczędzania • Prawa konsumenta 	III.1	II.3, 4
II.	Szkoła i edukacja		
9.	System oświaty w Polsce <ul style="list-style-type: none"> • Społeczność szkolna • System oświaty w Polsce • Organizacja i funkcjonowanie szkoły • Organy szkoły 	I.1, 2	III.1, 2, 5
10.	Samorząd uczniowski <ul style="list-style-type: none"> • Czym jest samorząd uczniowski? • Kompetencje samorządu uczniowskiego • Wybory do samorządu uczniowskiego • Działalność samorządu uczniowskiego • Prawa i obowiązki ucznia 	I.2, III.4, 8, IV 3, 4	III.2
11.	Jak dobrze wybrać szkołę i zawód? <ul style="list-style-type: none"> • Wybór odpowiedniej szkoły • Zawód a kwalifikacje • Wybieramy zawód • Błędy popełniane przy wyborze szkoły i zawodu 	III.1, 2, 4	III.4, 5
III.	Prawa w życiu człowieka		
12.	System praw człowieka <ul style="list-style-type: none"> • Czym są prawa człowieka • Powszechna Deklaracja Praw Człowieka • Prawa i wolności. Generacje praw 	I.5, III.3	IV.1, 2, 7
13.	Prawa dziecka <ul style="list-style-type: none"> • Geneza praw dziecka • Konwencja o Prawach Dziecka • Zadania Rzecznika Praw Dziecka 	I.5, III. 3, 4, 6	IV.3, 4, V.1

	<ul style="list-style-type: none"> • Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci 		
14.	System ochrony praw człowieka <ul style="list-style-type: none"> • Prawa człowieka we współczesnym świecie • Uniwersalny system ochrony praw człowieka • Ochrona praw człowieka w Polsce • Rzecznik Praw Obywatelskich • Organizacje pozarządowe w ochronie praw człowieka 	III.6	IV.6, 7
15.	Prawa i obowiązki obywatela RP <ul style="list-style-type: none"> • Konstytucja o prawach i obowiązkach obywateli • Prawa i wolności obywatela RP • Obowiązki obywatelskie 	I.5, III. 3, 4, 6	IV.2, 5
16.	Przemoc wobec nieletnich. Nietelni wobec prawa <ul style="list-style-type: none"> • Rodzaje przemocy wobec nieletnich • Jak się bronić przed przemocą? • Odpowiedzialność prawna nieletnich • Prawa nieletnich w postępowaniach prowadzonych przez policję, sąd i inne służby porządkowe 	III. 6, IV. 5	V.1, 3, 4
17.	Jak bezpiecznie korzystać z internetu? <ul style="list-style-type: none"> • Korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z internetu • Przemoc w cyberprzestrzeni • Jak bezpiecznie korzystać z internetu i bronić się przed cyberprzemocą 	III. 6, IV. 5	V.1, 2
IV. Udział obywateli w życiu publicznym			
18.	Udział obywateli w życiu publicznym <ul style="list-style-type: none"> • Podmioty życia publicznego • Aktywność obywateli • Czynne i bierne prawo wyborcze • Społeczeństwo obywatelskie i jego cechy • Cnoty obywatelskie 	I.1, 3, III. 7, 8, IV.4	IX. 1, 4
19.	Organizacje pozarządowe <ul style="list-style-type: none"> • Stowarzyszenia i fundacje • Organizacje pożytku publicznego • Wolontariat • Organizacje pozarządowe w społeczności lokalnej i regionie 	I.1, 3, III. 7, 8, IV.1, 4	IX.2, 3, 4
20.	Partie polityczne <ul style="list-style-type: none"> • Pojęcie partii politycznych • Ideologie a partie polityczne 	I.1, 3, 4, 6, II.1, III.7	XI.4

	<ul style="list-style-type: none"> • Systemy partyjne • Zasady działalności partii politycznych w Polsce 		
21.	<p>Czym zajmują się związki i samorządy zawodowe?</p> <p><i>Temat fakultatywny</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Samorządy zawodowe • Związki zawodowe – zadania i funkcje • Historyczna rola NSZZ „Solidarność” • Związki zawodowe we współczesnej Polsce 	I.1, 3, II.1	I.6, IX.2
22.	<p>Etyka w życiu publicznym</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pojęcie etyki • Zasady etyczne w życiu publicznym • Kultura polityczna • Kultura polityczna w Polsce 	I.1, 2, III.6	IX.1, 5
V.	Środki masowego przekazu		
23.	<p>Media we współczesnym społeczeństwie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Czym są środki masowego przekazu • Rodzaje środków masowego przekazu • Funkcje mediów 	I.5, 6, II.1, 2	X.1, 2
24.	<p>Fakty i opinie. Opinia publiczna</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jak rozróżnić fakty od opinii • Czym jest opinia publiczna • Badanie opinii publicznej • Jak prawidłowo interpretować badania opinii publicznej 	I.5, 6, II.1, 2	X.2, 5
25.	<p>Reklama i jej funkcje.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Czym jest reklama? • Funkcje gospodarcze i społeczne reklamy • Reklama – przekaz perswazyjny • Korzyści i zagrożenia wynikające z przekazów reklamowych 	I.1, 5	X.3
26.	<p>Kampanie społeczne</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rodzaje kampanii społecznych • Cele kampanii społecznych • Wybrane kampanie społeczne 	I.1,5	X.4
VI.	Naród i państwo		
27.	<p>Czym jest naród?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Naród i świadomość narodowa • Więzy łączące naród • Obywatelstwo a narodowość • Warunki otrzymania obywatelstwa 	I.1, III.5	VIII.1, 2

28.	<p>Polskie symbole narodowe</p> <ul style="list-style-type: none"> • Symbole narodowe • Godło RP • Hymn Rzeczypospolitej • Barwy narodowe • Szacunek do symboli 	I.1, III.5	VIII.3
29.	<p>Ojczyzna i patriotyzm</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ojczyzna duża i mała • Czym jest patriotyzm? • Postawy wobec ojczyzny i narodu • Polacy na obczyźnie 	I.1, III.7	VIII.1, 5
30.	<p>Mój naród a inne narody</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mniejszości narodowe i etniczne • Gwarancje praw mniejszości narodowych • Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce • Stosunek do innych narodów 	I.1, III.5, 7	VIII. 4, 5
31.	<p>Państwo jako forma organizacji społeczeństwa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Początki i geneza państw • Pojęcie i cechy państwa • Funkcje państwa 	I.1, II.1	XI.1
32.	<p>Formy ustrojowe państw we współczesnym świecie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zróżnicowanie państw • Monarchie i republiki • Podział państw ze względu na ustrój terytorialny • Różne oblicza państwa: państwa demokratyczne, autorytarne i totalitarne 	I.1, II. 2	XI.1, 5
VII. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej			
33.	<p>Demokracja i jej oblicza</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pojęcie i geneza demokracji • Formy demokracji • Zasady współczesnej demokracji • Słabości demokracji 	I.1, 2, 4, 6, II.1	XI. 2, 3
34.	<p>Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna</p> <ul style="list-style-type: none"> • Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – budowa i treść • Zasady ustrojowe RP • Stosunki państwo – kościoły w konstytucji • Referenda 	I.1, 2, 4, 6, II.1	XI.4, 5, 7, 8

35.	<p>Władza ustawodawcza, czyli kto tworzy prawo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wybory do Sejmu i Senatu RP • Organizacja Sejmu i Senatu • Funkcje Sejmu i Senatu • Posłowie i senatorowie 	I.1, 2, 4, 6, II.1	XI.4, 8
36.	<p>Władza wykonawcza w RP. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rola prezydenta • Wybór prezydenta • Uprawnienia prezydenta RP • Odwołanie prezydenta • Sylwetki prezydentów III RP 	I.1, 2, 4, 6, II.1	XI.5, 8
37.	<p>Władza wykonawcza w RP. Rada Ministrów</p> <ul style="list-style-type: none"> • Skład Rady Ministrów • Rada Ministrów – powoływanie i odwoływanie rządu • Kompetencje Rady Ministrów • Prezes i wiceprezesi Rady Ministrów • Administracja rządowa 	I.1,2,4,6, II.1	XI.5,8
38.	<p>Władza sądownicza</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zasady wymiaru sprawiedliwości • Struktura wymiaru sprawiedliwości • Kompetencje Trybunału Konstytucyjnego • Organy kontroli i ochrony prawa 	I.1, 2, 4, 6, II.1	XI. 6, 7, 8
VIII. Samorząd terytorialny			
39.	<p>Wybieramy władze lokalne</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samorządy i ich znaczenie • Struktura samorządu terytorialnego w Polsce • Organy samorządu terytorialnego • Wybory i kampania wyborcza do samorządu terytorialnego 	I.1, 3, IV.4, 5	VI.3, 4, VII.4
40.	<p>Gmina wspólnotą mieszkańców</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zadania gminy • Organy gminy • Mieszkańcy a władze gminy • Mienie i budżet gminy • Co można załatwić w urzędzie gminy? • Działalność gospodarcza w gminie 	I.1, 3, III.5, 8, IV.4, 5	VI.2, VI.1
41.	<p>Samorząd powiatowy</p> <ul style="list-style-type: none"> • Funkcjonowanie organów powiatu • Zadania powiatu • Co można załatwić w urzędzie powiatowym? • Urzędnicy samorządowi 	I.1, 3, III. 5, IV.4, 5	VII.2, 3, 4

42.	Samorząd wojewódzki <ul style="list-style-type: none"> • Organy samorządu wojewódzkiego i ich funkcjonowanie • Zadania samorządu wojewódzkiego • Co można załatwić w urzędzie marszałkowskim i wojewódzkim • Nadzór nad samorządem 	I.1, 3, II.5, IV.4, 5	VII.2, 3, 4
43.	Moja gmina, mój region <ul style="list-style-type: none"> • Moja gmina i region na mapie • Historia mojej gminy • Zasługi dla gminy i regionu • Tradycje i zwyczaje mojej społeczności lokalnej 	I.1, 3, III. 5, 8, IV.4, 5	VI.4, 5, 6, VII.1, 5
IX.	Polska we współczesnym świecie		
44.	Integracja europejska <ul style="list-style-type: none"> • Przyczyny i przebieg integracji europejskiej • Etapy rozszerzania UE • Instytucje UE • Trzy filary UE 	I.1, 5, 6, IV.1	XII.2, 3, 4
45.	Polska w Unii Europejskiej <ul style="list-style-type: none"> • Jak Polska wstępowała do UE • Wspólny rynek europejski • Praca w państwach UE • Korzyści Polski z członkostwa w UE 	I.1, 5, 6, IV.1, 5	XII.3, 4
46.	Unia Europejska – fundusze dla regionów i obywateli <ul style="list-style-type: none"> • Polityka regionalna Unii Europejskiej • Fundusze europejskie i ich znaczenie dla Polski • Czym są euroregiony? • Programy edukacyjne UE 	I.1, 5, 6, IV.1	XII.3, 4
47.	NATO – od zimnej wojny do współistnienia <ul style="list-style-type: none"> • Czym jest NATO? • Organy NATO • System bezpieczeństwa w Europie • Polska w NATO • Udział wojska polskiego w operacjach militarnych i misjach pokojowych 	I.1, 5, 6, IV.1	XII.1, 4
48.	Organizacja Narodów Zjednoczonych <ul style="list-style-type: none"> • System Narodów Zjednoczonych • Zasady działalności ONZ • Organy ONZ • Organizacja Narodów Zjednoczonych a 	I.1, 5, 6, IV.1	XII.1, 4

	Unia Europejska <ul style="list-style-type: none"> • Organizacje wyspecjalizowane ONZ • Misje pokojowe i humanitarne ONZ 		
49	Problemy współczesnego świata <ul style="list-style-type: none"> • Świat bogaty i biedny • Pomoc ekonomiczna i humanitarna dla państw rozwijających się • Uchodźcy i imigranci • Globalizacja 	I.1, 5, 6, IV.1	XII.5
50.	Wojny i terroryzm <ul style="list-style-type: none"> • Przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych • Współczesny terroryzm • Skutki wojen i terroryzmu 	I.1, 5, 6, IV.1	XII.5
51.	Ziemia – planeta ludzi <ul style="list-style-type: none"> • Globalne ocieplenie • Zagłada lasów tropikalnych • Dziura ozonowa • Kwaśne deszcze • Niedobory wody 	I.1, 5, 6, IV.1	XII.5

IV. Treści programu i szczegółowe osiągnięcia ucznia

I. Człowiek w społeczeństwie. Rodzina

1. Człowiek jako istota społeczna

Treści:

Pochodzenie człowieka. Człowiek istotą społeczną i biologiczną. Cechy wrodzone i nabyte. Wyjątkowość człowieka.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wyjaśnić, dlaczego człowiek jest nazywany istotą społeczną;
- rozumie pojęcia: „cechy wrodzone”, „cechy nabyte”, „osobowość”, „wartości”, „socjalizacja”;
- wyjaśnia, co kształtuje osobowość człowieka.

2. Człowiek i jego potrzeby

Treści:

Rodzaje potrzeb. Rola potrzeb w życiu człowieka. Rzadkość zasobów. Czynniki produkcji. Ekonomia jako nauka o gospodarowaniu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym są potrzeby ludzkie i jakie są ich rodzaje;
- rozumie rolę, jaką odgrywają potrzeby w życiu człowieka;
- wyjaśnia pojęcie „rzadkość dóbr”;
- wie, jakie są czynniki produkcji;
- rozumie rolę pracy w procesie zaspakajania potrzeb.

3. Grupy społeczne i ich rodzaje

Treści:

Więzi i grupy społeczne. Rodzaje grup społecznych. Role społeczne. Decyzje indywidualne i grupowe. Jednostka w grupie społecznej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna definicję grupy i roli społecznej;
- umie wymienić rodzaje grup społecznych i podać ich konkretne przykłady;
- umie wyjaśnić, w jaki sposób grupa wpływa na jednostkę;
- potrafi identyfikować różne role grupowe;
- zna sposoby podejmowania wspólnych decyzji.

4. Sprawne komunikowanie się

Treści:

Porozumiewanie werbalne i niewerbalne. Aktywne słuchanie. Wypowiadanie własnego zdania. Podejmowanie decyzji grupowych i indywidualnych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna zasady właściwego porozumiewania się;
- rozumie pojęcia: „komunikacja werbalna”, „komunikacja niewerbalna”, „konsensus”;
- umie wyjaśnić zasady skutecznej autoprezentacji.

5. Asertywność. Jak rozwiązywać konflikty?

Treści:

Postawa asertywna. Sposoby rozwiązywania konfliktów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna sposoby właściwego rozwiązywania konfliktów;
- rozumie pojęcia: „asertywność”, „arbitraż”, „kompromis”;
- umie wyrażać emocje w komunikatach typu „ja”.

6. Rodzina jako szczególna grupa społeczna

Treści:

Rodzina jako grupa społeczna. Rola rodziców i osób starszych w rodzinie. System wartości w rodzinie. Funkcje rodziny. Rodzina i prawo.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie scharakteryzować rodzinę jako grupę społeczną;
- potrafi wyjaśnić wpływ rodziny na wychowujące się w niej dzieci;
- zna prawa i obowiązki dzieci w rodzinie;
- wie, czym zajmuje się genealogia;
- potrafi opracować swoje drzewo genealogiczne.

7. Praca – znaczenie dla człowieka i rodziny

Treści:

Praca w życiu człowieka. Funkcje i rodzaje pracy. Rynek pracy. Bezrobocie i jego rodzaje.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, że praca jest formą aktywności charakterystycznej dla człowieka;
- umie wymieniać i charakteryzować funkcje i rodzaje pracy;
- umie wyjaśnić znaczenie pracy w zaspokajaniu potrzeb ekonomicznych;
- wie, czym jest bezrobocie i jakie są jego rodzaje;
- rozumie, dlaczego nie wszyscy mają pracę.

8. Jak funkcjonuje gospodarstwo domowe?

Treści:

Gospodarstwo domowe. Budżet gospodarstwa domowego. Sposoby oszczędzania. Prawa konsumenta.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym jest gospodarstwo domowe;
- rozumie, czym jest budżet rodzinny;
- zna zasady racjonalnego gospodarowania pieniędzmi;
- zna prawa konsumenta i wie, jak z nich korzystać.

II. Szkoła i edukacja

1. System oświaty w Polsce

Treści:

Społeczność szkolna. System oświaty w Polsce. Organizacja i funkcjonowanie szkoły. Organy szkoły.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna funkcje szkoły;
- wie, czym jest społeczność szkolna;
- umie wymienić dokumenty, które regulują pracę szkoły;
- umie omówić strukturę szkolnictwa w Polsce;
- potrafi wymienić organy szkoły i zna ich kompetencje.

2. Samorząd uczniowski

Treści:

Czym jest samorząd uczniowski? Kompetencje samorządu uczniowskiego. Wybory do samorządu uczniowskiego. Działalność samorządu uczniowskiego.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna zakres uprawnień i formy działania samorządu uczniowskiego;
- umie wymienić cechy, jakimi powinny się charakteryzować osoby pełniące funkcje w samorządzie uczniowskim;
- zna procedurę wyborów do samorządu uczniowskiego i umieć je przeprowadzić;
- potrafi wyjaśnić, dlaczego samorząd uczniowski jest szkołą demokracji;
- zna podstawowe prawa i obowiązki ucznia.

3. Jak dobrze wybrać szkołę i zawód

Treści:

Wybór odpowiedniej szkoły. Zawód a kwalifikacje. Wybieramy zawód. Błędy popełniane przy wyborze szkoły i zawodu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym się kierować przy wyborze szkoły i zawodu;
- umie unikać błędów przy wyborze szkoły i zawodu;
- rozumie, czym różni się zawód od kwalifikacji

III. Prawa w życiu człowieka

1. System praw człowieka

Treści:

Czym są prawa człowieka. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Prawa i wolności. Generacje praw.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna genezę i charakter praw człowieka;
- rozumie, czym są prawa człowieka;
- umie wymienić najważniejsze prawa człowieka;
- potrafi podać najważniejsze dokumenty dotyczące praw człowieka;
- umie wyjaśnić, że prawa człowieka są naturalne, niezbywalne i nienaruszalne.

2. Prawa dziecka

Treści:

Geneza praw dziecka. Konwencja o Prawach Dziecka. Zadania Rzecznika Praw Dziecka. Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jaka jest geneza praw dziecka;
- charakteryzuje podstawowe prawa dziecka zapisane w Konwencji o prawach dziecka;
- potrafi omówić, czym się zajmuje Rzecznik Praw Dziecka;
- zna cele działalności Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci.

3. System ochrony praw człowieka

Treści:

Prawa człowieka we współczesnym świecie. Uniwersalny system ochrony praw człowieka. Ochrona praw człowieka w Polsce. Rzecznik Praw Obywatelskich. Organizacje pozarządowe w ochronie praw człowieka.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie podać przykłady łamania praw człowieka;
- wie, w jaki sposób prawa człowieka są chronione przez prawo i instytucje międzynarodowe;
- zna międzynarodowe organizacje pozarządowe powołane do ochrony praw człowieka oraz przedstawia ich cele i działania;
- wie, jakie są zadania Rzecznika Praw Obywatelskich.

4. Prawa i obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej

Treści:

Konstytucja o prawach i obowiązkach obywateli. Prawa i wolności obywatela RP. Obowiązki obywatelskie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna podstawowe wolności i prawa obywatela RP;
- umie wymienić i scharakteryzować obowiązki obywatela RP wobec państwa;
- rozumie, w jaki sposób prawa obywatelskie umożliwiają wpływanie na życie publiczne.

5. Przemoc wobec nieletnich. Nieletni wobec prawa

Treści:

Rodzaje przemocy wobec nieletnich. Jak się bronić przed przemocą? Odpowiedzialność prawna nieletnich. Prawa nieletnich w postępowaniach prowadzonych przez policję, sąd i inne służby porządkowe.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jakie są rodzaje przemocy wobec nieletnich;
- rozumie, jaka może być odpowiedzialność prawna nieletnich;
- wie, jakie są uprawnienia nieletnich w postępowaniach prowadzonych przez policję i inne służby porządkowe.

6. Jak bezpiecznie korzystać z internetu

Treści:

Korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z internetu. Przemoc w cyberprzestrzeni. Jak bezpiecznie korzystać z internetu i bronić się przed cyberprzemocą.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, co to jest cyberprzestrzeń;
- umie wymienić korzyści i zagrożenia z korzystania z internetu i telefonów komórkowych;
- wyjaśnia, jak rozpoznać przemoc w cyberprzestrzeni;
- wie, jak się zabezpieczyć przed cyberprzemocą.

IV. Udział obywateli w życiu publicznym. Społeczeństwo obywatelskie

1. Udział obywateli w życiu publicznym

Treści:

Podmioty życia publicznego. Aktywność obywateli. Czynne i bierne prawo wyborcze. Społeczeństwo obywatelskie i jego cechy. Cnoty obywatelskie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wymienić podmioty życia publicznego;
- potrafi podać przykłady współdziałania i konkurowania ze sobą w życiu publicznym różnych podmiotów;
- zna i rozumie pojęcia: „czynne prawo wyborcze”, „bierne prawo wyborcze”;
- umie wskazać cnoty obywatelskie;
- zna i rozumie pojęcie „społeczeństwo obywatelskie”;
- umie wymienić cechy dobrego obywatela oraz cnoty obywatelskie;
- umie wyjaśnić, dlaczego zorganizowani obywatele mogą skuteczniej rozwiązywać problemy społeczne;
- potrafi podać przykłady wybitnych Polaków działających na rzecz dobra wspólnego.

2. Organizacje pozarządowe

Treści:

Stowarzyszenia i fundacje. Organizacje pożytku publicznego. Wolontariat. Organizacje pozarządowe w społeczności lokalnej i regionie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wymienić i rozpoznać różne formy uczestnictwa obywatelskiego w życiu publicznym;
- zna i rozumie pojęcia: „organizacja pozarządowa”, „organizacja pożytku publicznego”, „stowarzyszenie”, „fundacja”;
- umie wyjaśnić ideę wolontariatu i przedstawić formy działalności wolontariuszy;
- potrafi przedstawić cele i formy działań stowarzyszeń i fundacji;
- wie, co należy zrobić, aby założyć stowarzyszenie.

3. Partie polityczne

Treści:

Pojęcie partii politycznych. Ideologie a partie polityczne. Systemy partyjne. Zasady działalności partii politycznych w Polsce.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: „partia polityczna”, „system partyjny”;
- wie, jakie są cechy i funkcje partii politycznych;
- umie wymienić największe partie polityczne w Polsce;

- umie wskazać podstawowe różnice programowe między partiami działającymi w Polsce.

4. Czym zajmują się związki i samorzady zawodowe?

Treści:

Samorzady zawodowe. Związki zawodowe- zadania i funkcje. Historyczna rola NSZZ Solidarność. Związki zawodowe we współczesnej Polsce.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: „związek zawodowy”, „samorząd zawodowy”, „strajk”;
- umie określić, jakie są podstawowe zadania i możliwości działania związków zawodowych i samorządów zawodowych;
- umie określić, jaki wpływ na warunki pracy może mieć działalność związków zawodowych;
- potrafi podać przykłady działań samorządów zawodowych i związków zawodowych;
- umie ocenić rolę związków zawodowych w państwie demokratycznym.

5. Etyka w życiu publicznym

Treści:

Pojęcie etyki. Zasady etyczne w życiu publicznym. Kultura polityczna. Kultura polityczna w Polsce.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: „etyka”, „kultura”, „polityka”, „kultura polityczna”;
- potrafi uzasadnić znaczenie etyki i kultury w życiu publicznym;
- umie uzasadnić potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym;
- potrafi rozpoznać przejawy łamania zasad etycznych w życiu publicznym i podać skutki takich działań;
- umie ocenić postępowanie osób publicznych.

V. Środki masowego przekazu

1. Media we współczesnym społeczeństwie

Treści:

Czym są środki masowego przekazu. Rodzaje środków masowego przekazu. Funkcje mediów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wymienić różne rodzaje środków masowego przekazu i krótko je scharakteryzować;
- wymienia funkcje środków masowego przekazu;
- umie wyjaśnić rolę środków masowego przekazu w życiu obywateli.

2. Fakty i opinie. Opinia publiczna

Treści:

Jak rozróżnić fakty od opinii. Czym jest opinia publiczna. Badanie opinii publicznej. Jak prawidłowo interpretować badania opinii publicznej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- potrafi odróżnić informację (fakt) od opinii (komentarza);
- potrafi wyszukać informację w mediach na wskazany temat;
- wie, czym jest opinia publiczna;
- rozumie, dlaczego opinia publiczna jest badana;
- wie, jak się bada opinię publiczną;
- umie prawidłowo interpretować badania opinii publicznej.

3. Reklama i jej funkcje

Treści:

Czym jest reklama? Funkcje gospodarcze i społeczne reklamy. Reklama przekaz perswazyjny. Korzyści i zagrożenia wynikające z przekazów reklamowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym jest reklama i jakie ma formy;
- rozumie, jak reklama wpływa na postępowanie konsumentów na rynku;
- wie, w jaki sposób reklama wspiera działania marketingowe;
- rozumie, jaki znaczenia ma reklama dla współczesnej gospodarki.

4. Kampanie społeczne

Treści:

Rodzaje kampanii społecznych. Cele kampanii społecznych. Wybrane kampanie społeczne.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym są reklamy i kampanie społeczne;
- umie odróżnić reklamę komercyjną od społecznej;
- wie, jakie są cele kampanii społecznych;
- opisuje wybrane kampanie społeczne.

VI. Naród i państwo

1. Czym jest naród?

Treści:

Naród i świadomość narodowa. Więzy łączące naród. Obywatelstwo a narodowość. Warunki otrzymania obywatelstwa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: „naród”, „świadomość narodowa”, „obywatelstwo”;
- umie wyjaśnić różnicę między narodowością a obywatelstwem;
- zna zasady nabywania obywatelstwa.

2. Polskie symbole narodowe

Treści:

Symbole narodowe. Godło RP. Hymn Rzeczypospolitej. Barwy narodowe. Szacunek do symboli.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna polskie symbole narodowe i historię ich powstania;
- wie, jak należy zachować się wobec polskich symboli narodowych.

3. Ojczyzna i patriotyzm

Treści:

Ojczyzna duża i mała. Czym jest patriotyzm? Postawy wobec ojczyzny i narodu. Polacy na obczyźnie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: „ojczyzna”, „patriotyzm”, „nacjonalizm”, „szowinizm”, „kosmopolityzm”, „Polonia”;
- wie, w czym się powinna przejawiać postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka;
- potrafi wymienić przejawy patriotyzmu w czasie wojny i w czasie pokoju;
- umie ocenić postawę nacjonalistyczną;
- wie, w których państwach znajdują się największe skupiska Polonii.

4. Mój naród a inne narody

Treści:

Mniejszości narodowe i etniczne. Gwarancje praw mniejszości narodowych. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Stosunek do innych narodów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: „tolerancja”, „mniejszość narodowa”, „mniejszość etniczna”, „stereotyp”;
- wymienia mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące Polskę oraz krótko je charakteryzuje;
- umie wskazać na mapie miejsca zwartego zamieszkiwania mniejszości narodowych i etnicznych;
- zna prawa mniejszości narodowych i etnicznych.

5. Państwo jako forma organizacji społeczeństwa

Treści:

Początki i geneza państw. Pojęcie i cechy państwa. Funkcje państwa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:**Uczeń:**

- zna i rozumie pojęcia: „państwo”, „suwerenność”;
- zna koncepcje genezy państwa;
- umie wymienić cechy i funkcje państwa.

6. Formy ustrojowe państw we współczesnym świecie**Treści:**

Zróznicowanie państw. Monarchie i republiki. Podział państw ze względu na ustrój terytorialny. Różne oblicza państwa: państwa demokratyczne, autorytarne i totalitarne.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:**Uczeń:**

- umie dokonać klasyfikacji państw według różnych kryteriów;
- zna i rozumie pojęcia: „monarchia konstytucyjna”, „republika”, „państwo unitarne”, „państwo złożone”, „federacja”, „państwo totalitarne”, „państwo autorytarne”, „państwo demokratyczne”;
- potrafi wymienić przykłady monarchii i republik w Europie;
- umie podać przykłady państw unitarnych i federacyjnych;
- umie przedstawić pozycję obywatela w państwach totalitarnych, autorytarnych i demokratycznych;
- umie uzasadnić wyższość demokracji nad systemem totalitarnym i autorytarnym.

VII. Demokracja w Rzeczypospolitej Polskiej**1. Demokracja i jej oblicza****Treści:**

Pojęcie i geneza demokracji. Formy demokracji. Zasady współczesnej demokracji. Słabości demokracji.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:**Uczeń:**

- zna i rozumie pojęcia: „demokracja”, „referendum”;
- umie przedstawić historię demokracji;
- wymienia podstawowe zasady demokracji;
- umie wyjaśnić zasadę suwerenności narodu i zasadę przedstawicielstwa;
- odróżnia formy demokracji pośredniej od bezpośredniej;
- umie wymienić sprawy, które mogą być poddane pod referendum;
- zna różnice między demokracją większościową a konstytucyjną.

2. Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna**Treści:**

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – budowa i treść. Zasady ustrojowe RP. Stosunki państwo – kościoły w konstytucji. Referenda.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: „konstytucja”, „konkordat”, „obywatelska inicjatywa ustawodawcza”;
- zna zasady ustrojowe państwa polskiego;
- umie wyjaśnić zasadę konstytucjonalizmu, zasadę państwa prawa i zasadę trójpodziału władzy;
- umie wykazać, że konstytucja jest ustawą zasadniczą, podstawowym aktem prawnym;
- wyjaśnia, jakie instytucje i w jaki sposób realizują w Polsce zasadę trójpodziału władzy.

3. Władza ustawodawcza, czyli kto tworzy prawo

Treści:

Wybory do Sejmu i Senatu RP. Organizacja Sejmu i Senatu. Funkcje Sejmu i Senatu. Posłowie i senatorowie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie przedstawić sposób powoływania parlamentu;
- umie przedstawić organizację pracy parlamentu;
- potrafi wymienić zadania sejmu i senatu;
- potrafi wymienić funkcje sejmu;
- wyjaśnia, jak powstają w Polsce ustawy;
- zna i rozumie pojęcia: „kadencja”, „Zgromadzenie Narodowe”, „mandat poselski”, „immunitet parlamentarny”.

4. Władza wykonawcza w RP. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej

Treści:

Rola prezydenta. Wybór prezydenta. Uprawnienia prezydenta RP. Odwołanie prezydenta. Sylwetki Prezydentów III RP.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- potrafi wyjaśnić, na czym polega republikańska forma rządu;
- zna zasady wyboru Prezydenta RP;
- umie przedstawić uprawnienia i zadania prezydenta;
- zna sylwetki dotychczasowych Prezydentów RP, ze szczególnym uwzględnieniem osoby obecnie piastującej ten urząd.

5. Władza wykonawcza w RP. Rada Ministrów

Treści:

Skład Rady Ministrów. Rada Ministrów – powoływanie i odwoływanie rządu. Kompetencje Rady Ministrów. Prezes i wiceprezesi Rady Ministrów. Administracja rządowa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie omówić procedurę tworzenia, skład i funkcje rządu RP;
- umie wskazać różnice między uprawnieniami premiera i prezydenta;
- rozumie pojęcie „służba cywilna” i jej rolę w państwie demokratycznym;
- potrafi wymienić cechy, które powinien posiadać urzędnik państwowy;
- umie wykazać, że decyzje podejmowane w wybranym ministerstwie mają wpływ na życie każdej rodziny.

6. Władza sądowa**Treści:**

Zasady wymiaru sprawiedliwości. Struktura wymiaru sprawiedliwości. Kompetencje Trybunału Konstytucyjnego. Organy kontroli i ochrony prawa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:**Uczeń:**

- zna strukturę wymiaru sprawiedliwości w Polsce;
- zna zasady wymiaru sprawiedliwości, a szczególnie zasadę niezawisłości sędziowskiej i zasadę dwuinstancyjności procesu sądowego;
- umie wyjaśnić, w jaki sposób Trybunał Konstytucyjny kontroluje zgodność prawa z konstytucją;
- zna kompetencje Trybunału Stanu;
- umie wymienić organy stojące na straży prawa w RP i określić ich zadania.

VIII. Samorząd terytorialny**1. Wybieramy władze lokalne****Treści:**

Samorzady i ich znaczenie. Struktura samorządu terytorialnego w Polsce. Organy samorządu terytorialnego. Wybory i kampania wyborcza do samorządu terytorialnego.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:**Uczeń:**

- zna i rozumie pojęcia: „samorząd terytorialny”, „kadencja”, „komitet wyborczy”, „kampania wyborcza”;
- zna strukturę samorządu terytorialnego w Polsce;
- umie wymienić organy samorządu wojewódzkiego, powiatowego i gminnego;
- umie wyjaśnić, na czym polegają zasady decentralizacji i pomocniczości;
- zna nazwy i rozmieszczenie na mapie wszystkich województw w Polsce;
- zna zasady wyborów do samorządu terytorialnego;
- wie, komu przysługuje bierne i czynne prawo wyborcze.

2. Gmina wspólnotą mieszkańców**Treści:**

Zadania gminy. Organy gminy. Mieszkańcy a władze gminy. Mienie i budżet gminy. Co można załatwić w urzędzie gminy? Działalność gospodarcza w gminie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wymienić organy i zadania samorządu gminnego;
- zna i rozumie pojęcia: „wójt”, „burmistrz”, „prezydent”, „mienie komunalne”;
- zna różne sposoby wpływania obywateli na decyzje władz gminy;
- umie napisać podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnić prosty druk urzędowy;
- wie, gdzie znajduje się urząd gminy i jakie sprawy można w nim załatwić;
- wie, jak powstaje i na co jest przeznaczony budżet gminy;
- umie podać przykłady działalności gospodarczej w gminie.

3. Samorząd powiatowy

Treści:

Funkcjonowanie organów powiatu. Zadania powiatu. Co można załatwić w urzędzie powiatowym? Urzędnicy samorządowi.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jaki jest zakres spraw, którymi zajmuje się samorząd powiatowy;
- wie, jakie sprawy można załatwić w urzędzie powiatowym;
- wie, jakie obowiązki ma urzędnik wobec obywatela.

4. Samorząd wojewódzki

Treści:

Organy samorządu wojewódzkiego i ich funkcjonowanie. Zadania samorządu wojewódzkiego. Co można załatwić w urzędzie marszałkowskim i wojewódzkim. Nadzór nad samorządem.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jaki jest zakres spraw, którymi zajmuje się samorząd wojewódzki;
- wie, jakie sprawy można załatwić w urzędzie marszałkowskim i wojewódzkim;
- wie, kto sprawuje nadzór nad samorządem.

IX. Polska we współczesnym świecie

1. Integracja europejska

Treści:

Przyczyny i przebieg integracji europejskiej. Etapy rozszerzania UE. Instytucje UE. Trzy filary UE.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna historię integracji europejskiej i jej twórców;
- wymienia i wskazuje na mapie „starych” i „nowych” członków Unii Europejskiej;
- wie, czym zajmują się instytucje Unii Europejskiej;
- wie, jakie uprawnienia daje obywatelstwo unijne;
- wymienia Polaków pełniących ważne funkcje w instytucjach unijnych.

2. Polska w Unii Europejskiej

Treści:

Jak Polska wstępowała do UE. Wspólny rynek europejski. Praca w państwach UE. Korzyści Polski z członkostwa w UE.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna historię integracji Polski z Unią Europejską;
- rozumie, jak funkcjonuje wspólny rynek europejski;
- potrafi scharakteryzować korzyści wynikające dla Polski z członkostwa w Unii Europejskiej;
- rozumie, czym jest strefa Schengen.

3. Unia Europejska – fundusze dla regionów i obywateli

Treści:

Polityka regionalna Unii Europejskiej. Fundusze europejskie i ich znaczenie dla Polski. Czym są euroregiony? Programy edukacyjne UE.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, dlaczego UE nadaje szczególne znaczenie wyrównywaniu różnic regionalnych;
- potrafi wyjaśnić, w jaki sposób z pomocy UE korzystają regiony;
- wie, czym są euroregiony i jaką prowadzą działalność;
- zna programy unijne przeznaczone dla młodzieży.

4. NATO – od zimnej wojny do współlistnienia

Treści:

Czym jest NATO? Organy NATO. System bezpieczeństwa w Europie. Polska w NATO. Udział wojska polskiego w operacjach militarnych i misjach pokojowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, dlaczego powstało NATO i jakie ma cele;
- rozumie, czym była „zimna wojna”;
- rozumie, jaka rolę odgrywa NATO w polskiej polityce obronnej;
- wie, w jakich misjach pokojowych brali udział polscy żołnierze.

5. Organizacja Narodów Zjednoczonych

Treści:

System Narodów Zjednoczonych. Zasady działalności ONZ. Organy ONZ. Organizacja Narodów Zjednoczonych a Unia Europejska. Organizacje wyspecjalizowane ONZ. Misje pokojowe i humanitarne ONZ.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, dlaczego utworzono ONZ i jakie ma ona cele;
- zna kompetencje głównych organów ONZ;
- wie, czym zajmują się organizacje wyspecjalizowane ONZ;
- rozumie różnicę między ONZ a UE.

6. Problemy współczesnego świata

Treści:

Świat bogaty i biedny. Pomoc ekonomiczna i humanitarna dla państw rozwijających się. Uchodźcy i imigranci. Globalizacja.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, co znaczą pojęcia: „biedne Południe”, „bogata Północ”, „kraje rozwijające się”;
- rozumie, jakie są przyczyny i skutki biedy w krajach Południa;
- potrafi uzasadnić potrzebę pomocy humanitarnej dla krajów rozwijających się;
- charakteryzuje sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie;
- rozumie, na czym polega globalizacja i znać jej pozytywne i negatywne skutki.

7. Wojny i terroryzm

Treści:

Przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych. Współczesny terroryzm. Skutki wojen i terroryzmu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jakie są przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych;
- umie wymienić i scharakteryzować najważniejsze konflikty współczesnego świata;
- rozumie, czym jest współczesny terroryzm;
- umie omówić skutki wojen i terroryzmu.

8. Ziemia – planeta ludzi

Treści:

Globalne ocieplenie. Zagłada lasów tropikalnych. Dziura ozonowa. Kwaśne deszcze. Niedobory wody.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wymienić główne zagrożenia ekologiczne dla Ziemi;
- rozumie, na czym polegają i jak wpływają na stan naszej planety następujące zjawiska: efekt cieplarniany, dziura ozonowa, kwaśne deszcze;

- potrafi wyjaśnić, dlaczego zagłada lasów tropikalnych i niedobór wody są zagrożeniem dla przyrody całego świata;
- rozumie, że zachowanie każdego człowieka może mieć wpływ na życie ludzi na świecie.

V. Procedury osiągania celów

Do realizacji określonych celów nauczania służą nam metody nauczania. Zgodnie z maksymą Konfucjusza: *Słyszałem i zapomniałem, widziałem i zapamiętałem, zrobiłem i zrozumiałem* warto na lekcjach wiedzy o społeczeństwie jak najczęściej korzystać z bogatego zestawu aktywizujących metod nauczania. Każda metoda może być realizowana jako aktywizująca bądź nie. Wszystko zależy od zachowania nauczyciela, który może określić reakcje ucznia wyzwolić lub zablokować.

Zanim użyjemy odpowiedniej metody powinniśmy mieć jasny obraz tego, jakie cele chcemy zrealizować. Jednym z wielu czynników powodujących konieczność różnicowania oddziaływań edukacyjnych są także preferencje związane z uczeniem się, gdyż ludzie dzielą się na „wzrokowców”, „słuchowców” i „uczuciowców” (kinestetyków). Wybór konkretnej metody, a także sposób jej realizacji zależą również od tego, z jaką grupą uczniów pracujemy. Każda grupa jest przecież inna pod względem zainteresowań, potrzeb, możliwości. Powinniśmy zatem poznawać uczniów, m.in. poprzez bezpośrednie rozmowy z nimi, obserwację i wymianę opinii z innymi nauczycielami. Ponadto na wybór metody mają wpływ takie czynniki, jak: liczebność klasy, wcześniejsze doświadczenia uczniów, otoczenie fizyczne (np. układ mebli w sali). Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości. Uczniom z niepełnosprawnościami, w tym uczniom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, nauczanie dostosowuje się do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia.

Przy odpowiednim doborze metod pamiętajmy też, jak zapisano w podstawie programowej, że: *wiedza o społeczeństwie to przedmiot interdyscyplinarny korzystający w szkole podstawowej z dorobku nauk społecznych (socjologii, nauk o polityce i elementów: nauk o poznaniu i komunikacji społecznej, psychologii, ekonomii i nauk prawnych) oraz elementów nauk humanistycznych (kulturoznawstwa i etnologii). Przedmiot bazuje także na wiedzy i umiejętnościach uczniów z zakresu języka polskiego, historii i geografii.*

W przypadku lekcji wiedzy o społeczeństwie do najefektywniejszych metod zaliczamy: metody koncentrujące się na rozwijaniu wyobraźni, oddziałujące na emocje, stwarzające okazję do działania (drama, symulacja i w znacznej części projekt, a także praca w grupach, wycieczki przedmiotowe, spotkania z ciekawymi ludźmi); metody koncentrujące się na rozwijaniu umiejętności krytycznego myślenia, analizowania, wartościowania i uogólniania faktów, zjawisk, procesów (dyskusja, burza mózgów, studium przypadku i wykład).

O preferowanych metodach nauczania wspomniano także w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Dużą rolę przywiązuje się w niej do metody projektu, która pozwala kształcić u młodego człowieka szereg kompetencji, np. komunikacja i współpraca w grupie. Zastosowanie tej metody: *pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych. Metoda projektu zakłada znaczną samodzielność i odpowiedzialność uczestników, co stwarza uczniom warunki do indywidualnego kierowania procesem uczenia się. Wspiera integrację zespołu klasowego, w którym uczniowie, dzięki pracy w grupie, uczą się rozwiązywania problemów, aktywnego słuchania, skutecznego komunikowania się, a także wzmacniają poczucie własnej wartości. Metoda projektu wdraża uczniów do planowania oraz organizowania pracy, a także dokonywania samooceny. Projekty swoim zakresem mogą obejmować jeden lub więcej przedmiotów. Pozwalają na współdziałanie szkoły ze środowiskiem lokalnym oraz na*

zaangażowanie rodziców uczniów. Zgodnie z warunkami i sposobem realizacji przedmiotu **każdy uczeń powinien uczestniczyć w realizacji dwóch projektów** (np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w dziale III pkt 4, dziale VI pkt 5 i dziale VII pkt 5). Wszędzie tam, gdzie było to możliwe proponujemy nauczycielom stosowanie tej metody. Do metody projektu wrócimy jeszcze w dalszej części programu.

W podstawie programowej zapisano też, że: *konieczna jest taka realizacja treści nauczania, aby uczniowie rozumieli przydatność poszczególnych zagadnień w codziennym życiu człowieka – członka poszczególnych grup i wspólnot społecznych. Sprzyjać to ma rozwojowi umiejętności rozpoznawania i rozwiązywania prostych problemów w życiu społecznym. Kształcenie to ma także prowadzić do ugruntowania postaw szacunku dla dziedzictwa narodowego i ogólnoświatowego oraz ciekawości poznawczej, otwartości i tolerancji.*

W nauczaniu wiedzy o społeczeństwie powinno się stwarzać sytuacje edukacyjne, w których uczeń stosuje poszczególne metody autoprezentacji, rozwiązywania konfliktów i problemów, współdecydowania – np. w realizacji wymagań szczegółowych określonych w dziale I pkt 2–6 czy dziale III pkt 2. Ma ono także uświadomić uczniom ich własne prawa i obowiązki. Treści nauczania sformułowano tak, aby uczeń miał świadomość wpływu obywateli na życie publiczne – przy czym poza formami konwencjonalnymi uwypuklono także te niekonwencjonalne. Sprzyjać ma to kreowaniu aktywnych postaw w życiu społecznym, ale i brania odpowiedzialności za własne wybory i czyny.

W kształceniu kompetencji pozyskiwania, gromadzenia, porządkowania, analizy i prezentacji informacji o życiu społecznym, w tym publicznym, powinna być wykorzystywana technologia informacyjno-komunikacyjna. Istotne jest korzystanie ze stron internetowych instytucji publicznych, w tym organów samorządowych, organów władzy publicznej, czy organizacji społecznych. Niezbędna jest również praca z różnymi typami przekazu (np. interaktywnymi).

W miarę możliwości ważne byłoby również pozyskiwanie informacji w toku wycieczki edukacyjnej (w tym wirtualnej, wykorzystując dedykowane aplikacje) do wybranych instytucji np. do urzędu gminy (miasta/dzielnicy). Można także – za zgodą rady pedagogicznej i rodziców – realizować niektóre treści nauczania poprzez lekcje organizowane we współpracy z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, instytucjami oferującymi usługi poradnictwa zawodowego oraz organizacjami pozarządowymi.

Warto pamiętać o zasadzie, która powinna zawsze towarzyszyć wprowadzaniu określonego materiału, treści lekcji przy zastosowaniu odpowiedniej metody. Zawsze gdy uczniowie spotykają się z daną metodą po raz pierwszy, należy zapoznać ich z jej zasadami, jasno określić, np. kryteria prezentacji, oceny itp. Pomocna będzie w tym zakresie bogata literatura dotycząca metod nauczania.

Poniżej zostały zaprezentowane wybrane metody nauczania.

Analiza SWOT

Zadaniem podstawowym tej metody jest ukształtowanie umiejętności podejmowania decyzji poprzez analizę i ocenę konkretnego wydarzenia lub problemu. Na odpowiednio przygotowanym arkuszu uczniowie określają mocne strony określonego zagadnienia i wynikające z nich szanse oraz słabe strony tego problemu i związane z nimi zagrożenia. Stąd też pochodzi nazwa tej metody – od angielskich wyrazów: *strengths* – mocne strony, *weaknesses* – słabe strony, *opportunities* – szanse oraz *threats* – zagrożenia.

Burza mózgów

Burza mózgów jest metodą pozwalającą na otrzymanie w krótkim czasie dużej liczby zróżnicowanych rozwiązań jakiegoś problemu. Można ją zastosować zarówno wtedy, gdy

zależy nam na znalezieniu praktycznego rozwiązania danej kwestii i wprowadzeniu go w życie, jak i wtedy (co podczas lekcji zdarza się częściej), gdy chcemy pobudzić grupę do twórczego myślenia, ukazując, jak wiele jest rozmaitych rozwiązań postawionego problemu. Nie komentujemy i nie krytykujemy zgłaszanych pomysłów. Ważna jest liczba, a nie jakość. Metoda ta wzmaga kreatywność grupy, a jednocześnie uczy słuchania siebie nawzajem i powstrzymywania od krytyki cudzych wypowiedzi. Jest łatwa w zastosowaniu, nie wymaga wyposażenia technicznego ani specjalnego przygotowania.

Dyskusja

Dyskusja to sztuka wyrażania swojego zdania, argumentacji i trening szacunku dla przekonań innych. Temat dyskusji musi być dobrze sformułowany, w sposób wywołujący zaangażowanie emocjonalne. W dyskusji ważne jest, aby zwrócić uwagę na sprawiedliwy podział umożliwiający każdemu zabranie głosu, niemonopolizowanie dyskusji przez jedną lub kilka osób, nieprzerywanie wypowiedzi innym. Przy tej okazji warto też zwrócić uwagę i trenować komunikację z wykorzystaniem mowy ciała. Nawet dobry argument przepadnie, jeżeli zostanie wypowiedziany zbyt cicho, łamiącym się głosem, z mimiką wyrażającą niepewność lub nadmierną złość i agresję. Nauczyciel sam lub wspólnie z uczniami może opracować listę sytuacji ułatwiających lub utrudniających przebieg dyskusji, mogą opracować punktację i poddać się wzajemnej ocenie. Takie warunki spełnia dyskusja punktowana. Tematy mogą być losowane, mogą odzwierciedlać faktyczne poglądy mówcy lub też nie. Zwłaszcza to ostatnie ćwiczenie jest bardzo pouczające. Czas przemówienia określamy na kilka minut. W ten sposób uczniowie uczą się także dyscypliny wypowiedzi oraz ćwiczą umiejętność publicznego występowania.

Dyskusja punktowana

Metoda ta polega na skonstruowaniu lekcji powtórzeniowej, podsumowującej szerszą partię materiału nauczania. Nauczyciel podaje klasie temat, wokół którego będzie się toczyć dyskusja i przedstawia jej główny plan. Uczestnikami dyskusji jest z reguły 4–6 uczniów, wybranych przez nauczyciela (mogą to być samodzielnie zgłaszający się uczniowie, uprzednio do dyskusji przygotowani), którzy w określonym przez nauczyciela czasie, najczęściej 8–20 minut, dyskutują na dany temat według ustalonego planu.

Za udział w dyskusji uczniowie otrzymują punkty. Otrzymać można punkty dodatnie i ujemne. Dodatnie uczniowie dostają za prezentację wiedzy merytorycznej, ujemne – za sposób i kulturę dyskusji. Za pomocą punktów ujemnych nauczyciel może utrzymać dyscyplinę na lekcji zarówno wśród dyskutujących, jak i obserwujących dyskusję. Bardzo ważny jest plan dyskusji, który porządkuje omawianie tematu, gdyż każdy z punktów musi zostać szczegółowo przeanalizowany, w przeciwnym wypadku nie wolno przejść do punktu następnego. Nauczyciel nie powinien ingerować w tok dyskusji, jego zadanie sprowadza się do punktowania każdego z uczestników rozmowy, może korzystać z pomocy innych uczniów, jednak ostateczna decyzja należy do niego. Po zakończeniu nauczyciel powinien podsumować przebieg dyskusji zarówno pod względem jej przebiegu, jak i pod względem merytorycznym, i ogłosić jednocześnie liczbę przyznanych punktów. Liczba punktów odpowiada konkretnym ocenom.

Debata

Specyficzną formą dyskusji jest debata. Jest to technika formułowania argumentów za i przeciw. Jej celem jest zaprezentowanie różnych punktów widzenia na ten sam problem. Efektem stosowania debaty jest ułatwienie podejmowania decyzji dzięki spojrzeniu z dwóch różnych punktów widzenia. Tematem debaty mogą być problemy (wydarzenia, postacie)

budzące kontrowersje. Przed rozpoczęciem debaty nauczyciel nie powinien prezentować uczniom swojej opinii na temat, który jest przedmiotem debaty.

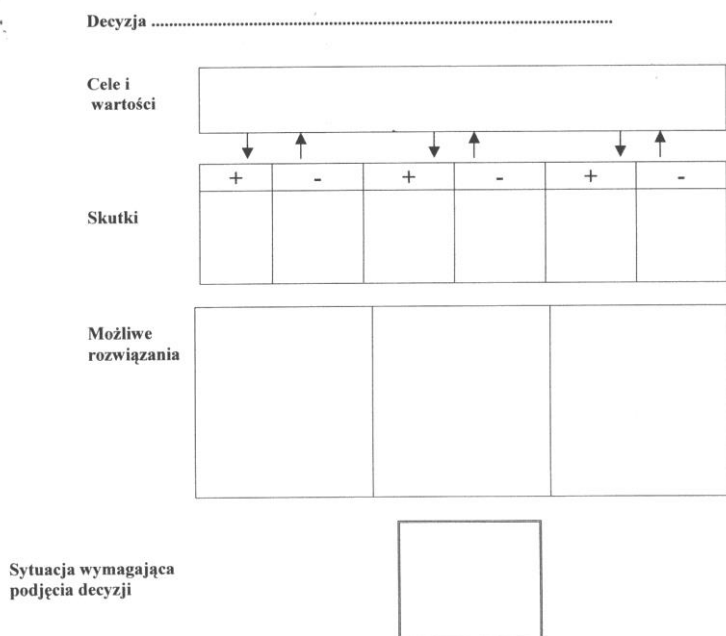
Zasady obowiązujące przy organizacji debaty to: określenie tematu, podział klasy na dwie grupy – „zwolenników” i „przeciwników”, przygotowanie przez grupy argumentów, podsumowanie debaty.

Drama

Funkcją dramy jest dostarczenie uczniowi bezpośredniego doświadczenia przekraczającego zakres zwykłej informacji, wzbogacającego wyobraźnię i poruszającego serce i duszę, tak samo jak umysł. Drama polega na improwizacji angażującej ruch i gest, mowę, myśli i emocje. Rola pedagoga ogranicza się do inspirowania treści improwizacji oraz dyskretnej i życzliwej pomocy w budowaniu przez uczniów poczucia własnej odrębności, wiary w siebie i harmonii współistnienia z otoczeniem. Drama umożliwia przeżycie określonych problemów, poszukiwanie własnych rozwiązań i dokonywanie wyborów. W wyniku działań dramowych obserwuje się znaczne przyspieszenie dojrzewania dzieci – w aspekcie emocjonalnym, intelektualnym i społecznym. W dramie nie wykorzystuje się scenariuszy charakterystycznych dla teatru czy symulacji.

Drewno decyzyjne

Narzędzie to uczy zauważać konsekwencje określonych wyborów do kilku kroków dalej i ewentualnie z różnych perspektyw. W pień drzewka należy wpisać sytuację wymagającą podjęcia decyzji. W miejscu „cele i wartości” umieszcza się pożądane skutki danej decyzji. Każda sytuacja wymagająca podjęcia decyzji może mieć kilka rozwiązań, które należy wpisać we właściwe miejsce. Każde rozwiązanie niesie za sobą skutki negatywne i pozytywne, które należy zapisać w drzewku.

Mapy mentalne

Jest to metoda wizualnego opracowywania problemów – z wykorzystaniem rysunków, obrazków, zdjęć, wycinków, symboli, krótkich dynamicznych zwrotów, haseł. Punktem startowym jest dowolny złożony problem.

Metaplan

Formą dyskusji na określony temat, połączoną z tworzeniem plakatu stanowiącego graficzny, skrócony jej zapis, to tzw. metaplan. Nauczyciel przedstawia uczniom problem (zagadnienie) mający być przedmiotem dyskusji, ustala limit czasu oraz omawia sposób wykonania zadania. Uczniowie umieszczają na plakacie temat oraz starają się odpowiedzieć na pytania: „jak jest?” (opis stanu wyjściowego), „jak powinno być?” (stan, jaki chcieliby osiągnąć), „dlaczego nie jest tak, jak powinno być?”. Odpowiedzi powinny być akceptowane przez grupę i zapisane. Po ukończonej pracy przedstawiciel każdej z grup wybrany przez uczniów odpowiada na ewentualne pytania, a nawet pod wpływem dyskusji może nanieść zmiany na plakacie. Pracę kończy zebranie wniosków i podsumowanie wyników pracy.

Metoda portfolio

Z wł. *Portafoglio* – teczka z dokumentami. Metoda ta polega na tworzeniu przez uczniów teczek dokumentującej ich pracę na wybrany temat. Zgromadzone w specjalnie do tego celu przeznaczonych teczkach materiały są zbiorem różnych źródeł informacji, do których uczniowie dotarli w czasie realizacji zadania. Samodzielnie poszukując wiadomości na powierzony temat, wyrabiają w sobie umiejętność indywidualnej pracy, aktywizują się, a także uczą krytycznego stosunku do źródeł informacji i formułowania własnych poglądów na dany temat. Z uwagi na dłuższy czas realizacji tej metody (przynajmniej kilka tygodni) uczniowie są też zobowiązani do systematycznej pracy.

Praca w grupach

Praca w grupach jest metodą bardzo cenną: uczy kooperacji, respektowania przyjętych zasad i dyscypliny, umożliwia doświadczenie współzależności i współodpowiedzialności, pozwala na doskonalenie kompetencji komunikacyjnych (zabierania głosu, wypowiedzania swoich myśli, respektu dla zdania innych, rozwiązywania problemów, słuchania innych), ułatwia aktywizację wszystkich uczniów (co jest szczególnie ważne dla dzieci nieśmiałych lub pracujących wolniej), działa wzajemnie inspirująco (co ma miejsce podczas dzielenia się swoimi pomysłami, doświadczeniami). Najlepiej pracują grupy kilkusobowe (cztero-, pięciosobowe. Grupy powinny być dobierane według zasady zmienności. W ramach grupy uczniowie mogą mieć do wykonania takie same zadania dla wszystkich grup, zadania odmienne lub zadania względem siebie etapowe. Pracy w grupach dotyczy także technika tzw. kuli śnieżnej, która polega na przechodzeniu od pracy indywidualnej do pracy w całej grupie – umożliwia nabywanie doświadczeń poszukiwania wspólnych znaczeń i uzgadniania wspólnego stanowiska. Uczeń indywidualnie opracowuje listę odpowiedzi na zadany temat, następnie rozwiązania porównywane są w parach, są wybierane elementy wspólne, podobnie potem przebiega praca w grupach cztero-, szesnastoosobowych i na forum całej klasy. Jest to ćwiczenie, które obrazuje korzyści wynikające ze współdziałania w grupie.

W przypadku pracy w grupach wskazane jest, aby nauczyciel opracował kryteria oceny takiej pracy i zapoznał z nimi wszystkich uczniów.

Praca z tekstem

Praca z tekstem jest tradycyjną metodą uczenia się. Uczniowie czytają rozdziały z podręczników, materiały dodatkowe, dokumenty, akty prawne, prasę itp. Aktywna praca z tekstem polega na przejściu przez kilka etapów. Etap pierwszy polega na uświadomieniu sobie sensu czytania określonego tekstu. Innymi słowy określenia, jaka jest misja czytania (przyjemność, znalezienie określonych informacji – jakich?). Misja formułowana jest poprzez pytania stawiane sobie samemu lub przez nauczyciela. Etap drugi polega na przeszukiwaniu tekstu pod kątem niezrozumiałych wyrazów czy wyrażen. Ten etap pracy może być

wykorzystany jako niezwykle ważne działanie samo w sobie. Etap trzeci polega na czytaniu właściwym, czyli poszukiwaniu w tekście odpowiednich informacji, opracowywaniu słów kluczowych i notatek.

Metoda projektu

O metodzie projektu pisaliśmy już wcześniej, jako szczególnie preferowanej przez autorów podstawy programowej.

Istota tej metody nauczania polega na tym, że uczniowie realizują określone przedsięwzięcie (znacznie obszerniejsze niż zadanie domowe) na podstawie przyjętych wcześniej założeń. Zadanie takie charakteryzuje się określonymi celami i metodami pracy, ma terminy realizacji poszczególnych etapów i całości, wyznaczone są osoby odpowiedzialne za jego realizację oraz znane są kryteria oceny. Uczniowie mogą pracować indywidualnie, choć znacznie częściej zadania są realizowane w grupach, jego wykonawcy, czyli uczniowie, pracują w znacznym stopniu samodzielnie (tzn. niezależnie od nauczyciela) i na własną odpowiedzialność. Rezultaty pracy prezentowane są publicznie. Założenia zawierające zwykle temat (albo obszar zagadnień, w obrębie którego szczegółowa decyzja należy do uczniów), cele, metody pracy, terminy i kryteria oceny są przygotowywane przez nauczyciela w formie instrukcji. W trakcie pracy uczniowie mają możliwość praktykowania wielu umiejętności podstawowych dla edukacji obywatelskiej. Jeśli jest to realizowany w grupie projekt działania lokalnego, to uczniowie mają okazję rozwinąć także dodatkowe umiejętności: układania harmonogramów działań, planowania i rozliczania budżetu (jeśli projekt zakłada np. zdobycie pieniędzy na jakiś cel), poszukiwania sojuszników, którzy wsparliby realizację planowanych działań, przewidywania trudności w realizacji projektu i radzenia sobie z nimi. Istotną cechą projektu jest duża samodzielność uczniów zarówno na etapie planowania, jak i realizacji i prezentacji efektów. Prezentacja może przyjąć formę: wystawy prac wykonanych przez uczniów (albumów, plakatów, rysunków, schematów itp.) z ich komentarzem, inscenizacji, wykładu, odczytania pracy pisemnej, pokazu filmu, prezentacji muzyki lub innych nagrań (wywiadów), prezentacja modelu lub planu (np. sąsiedztwa, gminy), różnego rodzaju gier i zabaw angażujących innych uczniów, książeczki, broszury itp.

Pytania i odpowiedzi

Pytania to niezwykle ważne narzędzie pracy nauczyciela i ucznia. Pytania są odpowiednie dla fazy początkowej lekcji – wtedy koncentrują uwagę, weryfikują posiadany zasób wiedzy i umiejętności w punkcie startowym. Pytania są także właściwe dla etapowej diagnozy „przyrostu” wiedzy, ewentualnie ponownie koncentrujące uwagę (na wybranym aspekcie rzeczy). W tej fazie warto stosować pytania prowokacyjne – sprawdzające stopień pewności i przyswojenia materiału („A co by było, gdyby...?”). Pytania odgrywają też wielką rolę w fazie podsumowującej i ewaluacji jednej lub kilku lekcji zamykających pewną całość tematyczną. Uczniowie mogą sami opracowywać listy pytań do określonej partii materiału, które następnie nauczyciel wykorzystuje do prac sprawdzających, konkursów czy quizów. Stawianie pytań jest umiejętnością i jak wszystkie inne umiejętności poddaje się uczeniu i doskonaleniu.

Studium przypadku

To metoda interpretacji określonych zdarzeń, rzeczywistych bądź opracowanych na użytek określonego problemu. Typowe studium przypadku przebiega w następujących etapach:

1. Diagnoza – uczniowie otrzymują opis zdarzenia i zapoznają się z nim. Następnie starają się odpowiedzieć na pytania: Co się zdarzyło? Jakie były przyczyny tego zdarzenia? Jakiego problemu dotyczy to zdarzenie?
2. Poszukiwanie rozwiązań – w trakcie dalszej analizy uczniowie poszukują możliwych rozwiązań problemu, który sformułowali, odpowiadając na pytanie: Jak rozwiązać ten problem?
3. Prognozowanie następstw – uczniowie starają się przewidzieć następstwa proponowanych rozwiązań. Starają się też dokonać ich oceny według przyjętych kryteriów. Poszukują zatem odpowiedzi na pytania: Jakie mogą być następstwa poszczególnych rozwiązań? Które z nich są pozytywne, a które negatywne?
4. Dyskusja nad przyjętymi rozwiązaniami – uczniowie prezentują innym rezultaty przeprowadzonej przez siebie analizy, podają uzasadnienia dokonanych wyborów i wymieniają opinie na ten temat.
5. Adaptacja do rzeczywistych warunków działania – uczniowie poddają refleksji wnioski wynikające z analizy, zastanawiając się, na ile są one użyteczne w rozwiązywaniu ich realnych problemów.

Studium przypadku należy do metod rozwijających przede wszystkim umiejętność krytycznej analizy informacji oraz podejmowania na tej podstawie racjonalnych, dających się uzasadnić decyzji. Studium przypadku może też zachęcić uczniów do studiowania jakiegoś problemu dzięki temu, że pozwala spojrzeć na pewne ogólne zjawiska (procesy) przez pryzmat indywidualnych przeżyć i doświadczeń. Oto niektóre źródła, które można wykorzystać, przygotowując opis przypadku: akty prawne, w tym: konstytucje, ustawy, zarządzenia i rozporządzenia, kodeksy prawne, regulaminy itp.; artykuły prasowe, zarówno z gazet lokalnych, jak i ogólnopolskich; wywiady z politykami itp. (z prasy, radia, telewizji); nagrane filmy, w tym dokumentalne, audycje informacyjne itp.; audycje radiowe; pamiętniki; dzieła klasyków myśli politycznej; literatura naukowa, publicystyka; stenogramy, np. z posiedzeń parlamentu; publikacje partii politycznych, w tym programy, odezwy, plakaty wyborcze; dane statystyczne, w tym wyniki badań opinii publicznej, dane gospodarcze itp.; mapy pokazujące na przykład konflikty międzynarodowe, obszary zanieczyszczeń środowiska itp.

Symulacje

Symulacja to inaczej naśladowanie rzeczywistości, odegranie zestawu ról, zgodnie z ich realizacją w prawdziwym świecie. Jest to duża zabawa „na niby” służąca do ćwiczenia reakcji (na ogół najbardziej efektywnych). Symulacje – te najbardziej znane, wykorzystywane są dla ćwiczenia, np. przedstawicieli biznesu (ćwiczone są rozmowy z klientami, techniki sprzedaży) itd. Wstępem do symulacji jest przygotowanie uczniów do odbioru danej sytuacji w rzeczywistości, poznanie relacji i zasad określających tę sytuację, typowych zachowań ludzi, klientów. Sytuacje powinny być wybierane odpowiednio do doświadczenia życiowego uczniów i mieć wymiar praktyczny. Specyficzny rodzaj symulacji tworzą gry symulacyjne. Są one modelem tych procesów społecznych, których istotną cechą jest rywalizacja. Przykładowo: grupa kandydatów rywalizuje o jedno miejsce pracy – przedmiotem symulacji może być wówczas autoprezentacja przed przyszłym pracodawcą; kandydaci na parlamentarzystów rywalizują ze sobą o głosy wyborców; kandydaci np. na urząd prezydenta

odbywają debatę telewizyjną, punktowaną przez widzów. Punktacja ta ma odzwierciedlać stosowane w rzeczywistości badania opinii publicznej.

Wykład

Z punktu widzenia czynności nauczyciela wykład jest metodą szczególnie trudną. Wymaga nie tylko solidnego przygotowania treści oraz nadania jej atrakcyjnej formy, ale także wzięcia na siebie niemal całej odpowiedzialności za efekty. Jeśli wykład nie spełni swojego zadania, to znaczy, że popełniony został błąd w przygotowaniach, realizacji lub w ogóle w doborze metody. Podstawowa korzyść wynikająca ze stosowania wykładu polega na tym, że w krótkim czasie możemy przekazać uczniom relatywnie dużo informacji na jakiś temat. Wykład może okazać się szczególnie użyteczny wówczas, gdy chodzi o przekazanie uczniom wstępnych informacji ułatwiających zrozumienie jakichś nowych zagadnień, podsumowanie ich, wskazanie na związki pomiędzy poszczególnymi elementami, na to, co jest ważne, co warto zapamiętać, a co można pominąć. Będzie to zatem wykład proponujący uczniom pewną strukturę, w której mogą umieścić znane im już informacje. Celem jest przekazanie uczniom w krótkim czasie informacji umożliwiających im uczestnictwo w zajęciach prowadzonych innymi metodami. Kluczem dla powodzenia wykładu jest skupienie uwagi uczniów. Nie można oczekiwać, że uczniowie zapamiętają wszystkie informacje, które im przekazemy. Możemy jednak wspomóc proces uczenia się poprzez aktywności, w trakcie których wykorzystać trzeba będzie wiedzę z wykładu. Dzięki temu zostanie ona utrwalona oraz zyska bardziej praktyczny wymiar (łatwiej uczy się tego, o czym sądzimy, że przyda nam się w praktyce). Treść wykładu powinna odpowiadać pewnym regułom kompozycyjnym, zgodnie z którymi powinno pojawić się wprowadzenie (wstęp), rozwinięcie i zakończenie. Czas wykładu to maksymalnie 15–20 minut. Wypowiedzi dłuższe wymagają większej koncentracji i motywacji do słuchania. Dzieci w zasadzie lubią słuchać ciekawych rzeczy, ale wymaga to spełnienia pewnych warunków: atrakcyjności mówcy, tematu, sposobu mówienia. Wykład jest niezbędny przy przekazywaniu wiedzy, oczywiście warto podeprzeć słowa materiałem prezentacyjnym (wykresami, planszami itp.) i wzbogacić pokazami. Wreszcie – utrwalić przekazywane treści za pomocą kreatywnych technik, jak działania czy prace ustne i pisemne wykorzystujące różne konwencje formalne (drama, projekt, opracowanie instrukcji, redefiniowanie własnymi słowami, napisanie eseju na prowokacyjnie sformułowany temat itd.).

Pomoce wizualne

Składają się na nie filmy, foliogramy, grafika komputerowa, modele, obrazy, plakaty, mapy, tablice, plansze, schematy, ilustracje itp. Obraz jest trzykrotnie bardziej skuteczny niż samo słowo, a słowo w połączeniu z obrazem oddziałuje sześciokrotnie silniej niż samo słowo. Tam, gdzie to jest możliwe, starajmy się wykorzystywać tego typu pomoce do pracy z uczniami, tym bardziej, że na rynku ukazuje się coraz więcej materiałów pomocniczych do lekcji wiedzy o społeczeństwie.

Metoda dociekań filozoficznych

Jest to narzędzie edukacji interaktywnej. Służy do wyrabiania u uczniów umiejętności, motywacji i postaw poznawczych oraz społecznych związanych z uzyskaniem intelektualnej i moralnej samodzielności. Dzięki tej metodzie kształtuje się nawyk samodzielnego poprawnego rozumowania, świadomość własnej niewiedzy i zainteresowania światem, sztukę stawiania pytań i potrzebę szukania na nie odpowiedzi, umiejętność formułowania własnego stanowiska i jego argumentacji, wyobraźnię i kreatywność, umiejętność prowadzenia dialogu.

Etapy dociekań filozoficznych:

- a) przygotowanie,
- b) przedstawienie materiału wyjściowego (bodźca do dociekania),
- c) czas na indywidualne myślenie – pytania wyjściowe,
- d) tworzenie pytań,
- e) przedstawienie pytań,
- f) wspólne wybieranie pytania,
- g) pierwsze przemyślenia,
- h) dyskusja (rozwińcie tych myśli),
- i) ostatnie przemyślenia: Jak nam poszło? Czy wybraliśmy dobre pytanie? itp.

Wykorzystanie komputera w procesie dydaktycznym

Nie ulega wątpliwości, że technologia informacyjna, szeroki dostęp do komputerów, stwarzają dodatkowe możliwości wzbogacenia treści kształcenia o atrakcyjną metodę nauczania. Pracownie komputerowe w szkołach powinny służyć nie tylko nauczycielom informatyki. Dzięki szerokiej ofercie pomocy multimedialnych na wszystkich przedmiotach możemy stosować pracę z komputerem. Nauczyciel powinien być odpowiednio przygotowany do pracy z komputerem na lekcji. Trudności sprawiać może dostosowanie planu lekcji w taki sposób, aby mógł z pracowni komputerowej korzystać każdy nauczyciel w zależności od potrzeb. Pracownie są ponadto przygotowane na grupy 10–15 osobowe, a więc trudno tam przeprowadzić zajęcia z grupą ok. 30 uczniów. Jednak nauczyciel twórczy, aktywny, potrafi te trudności przewyciężyć.

Możliwości wykorzystania komputera w procesie dydaktycznym są ogromne. Z jednej strony można skorzystać z dostępnych w szkołach i na rynku wydawniczym programów multimedialnych, które urozmaicą lekcje, wzbudzą u uczniów ciekawość, zainteresują tematem, z drugiej strony można i należy korzystać z internetu. Ciekawą formą wykorzystania komputera są zsynchronizowane z nimi tablice interaktywne. Coraz częściej też nauczyciele wykorzystują w procesie lekcyjnym e-podręczniki.

W podstawie programowej zwrócono uwagę, że szkoła ma przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

To oczywiście niepełna lista wszystkich możliwych do wykorzystania przez nauczyciela wiedzy o społeczeństwie metod. Z tych zaproponowanych w programie korzystamy najczęściej, jednak nie należy zapominać o takich formach pracy z uczniem, jak: wycieczka przedmiotowa (np. do siedziby samorządu terytorialnego, urzędu pracy, banku, gmachu Sejmu RP czy do Pałacu Prezydenckiego), spotkanie z ciekawymi ludźmi, wywiady z radnymi, wójtami itp. Treści przedmiotowe możemy realizować także poprzez udział młodzieży, pod kierunkiem nauczyciela, w dużych ogólnopolskich przedsięwzięciach, takich jak program Moja szkoła w Unii Europejskiej.

VI. Przewidywane osiągnięcia uczniów w zakresie wiedzy i realizacji założonych celów

Poniżej zamieszczono propozycję szczegółowych osiągnięć ucznia z podziałem na poziomy wymagań, które odpowiadają ocenom szkolnym w skali przewidzianej rozporządzeniem MEN.

Ocena niedostateczna

Uczeń:

- pomimo pomocy nauczyciela nie potrafi się wypowiedzieć;
- nie opanował wiedzy i umiejętności w zakresie wymagań koniecznych niezbędnych do dalszego kształcenia;
- nie potrafi wykonać prostego polecenia;
- wykazuje się brakiem systematyczności i chęci do nauki;
- nie interesuje się przedmiotem.

Ocena dopuszczająca (poziom wymagań koniecznych)

Uczeń:

- z pomocą nauczyciela jest w stanie wykonać proste polecenia;
- ma braki w opanowaniu wiedzy i umiejętności, które są konieczne do dalszego kształcenia; posiada minimum wiedzy;
- nie potrafi sformułować jasnej wypowiedzi na tematy poruszane na lekcjach;
- jego postawa na lekcjach jest bierna, ale wykazuje chęć do współpracy;
- wie, że człowiek jest istotą biologiczną i społeczną;
- odróżnia: cechy nabyte od cech wrodzonych, potrzeby materialne i niematerialne;
- wymienia: wartości uniwersalne, czynniki produkcji;
- wie, że celem działalności gospodarczej człowieka jest zaspokajanie własnych potrzeb, że praca i umiejętności człowieka są warunkiem rozwoju jednostki i społeczeństwa;
- wyjaśnia pojęcia: „grupa społeczna”, „praca”, „rynek”, „bezrobocie”;
- wymienia rodzaje grup społecznych, funkcje i rodzaje pracy;
- wie, do jakich grup należy, jakim typem grupy jest rodzina;
- wylicza elementy charakterystyczne dla właściwego porozumiewania się;
- zna pojęcia: „komunikacja werbalna”, „komunikacja niewerbalna”, „asertywność”;
- wie, jakimi sposobami należy rozwiązywać konflikty;
- zna przyczyny powstawania konfliktów;
- potrafi wymienić członków swojej rodziny;
- wie, czym zajmuje się genealogia;
- zna funkcje rodziny, swoje prawa i obowiązki jako członka rodziny;
- wie, gdzie szukać informacji o możliwości zatrudnienia;
- lokalizuje siedzibę urzędu pracy w miejscu zamieszkania;
- poprawnie definiuje pojęcia: „gospodarstwo domowe”, „konsumpcja”, „lokata bankowa”, „kredyt”, „emerytura”, „zawód”, „kwalifikacja”;
- wymienia oczekiwane kompetencje wybranych kategorii społeczno-zawodowych;

- wymienia główne źródła jego dochodów (z działalności zarobkowej: pracy, działalności gospodarczej, umów cywilnoprawnych oraz ze świadczeń społecznych);
- zna podstawowe dane dotyczącego jego szkoły: nazwę, adres, patrona, nazwisko dyrektora;
- wymienia organy szkoły, główne zadania szkoły, zadania samorządu uczniowskiego;
- wie, kto w jego szkole jest przewodniczącym SU;
- definiuje pojęcia: „prawa człowieka”, „konwencja”, „cyberprzestrzeń”, „cyberprzemoc”;
- wymienia najważniejsze prawa i wolności człowieka, nazwy podstawowych dokumentów dotyczących praw człowieka, główne prawa i obowiązki dziecka, instytucje związane z ochroną praw dziecka: Rzecznika Praw Dziecka i UNICEF, nazwiska najbardziej znanych postaci związanych z obroną praw człowieka;
- podaje przykłady łamania praw człowieka we współczesnym świecie;
- wie, czym jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka oraz jaką rolę odgrywa Rzecznik Praw Obywatelskich;
- zna podstawowe prawa i obowiązki obywatela RP;
- wie, w jakim dokumencie są zapisane prawa i obowiązki obywatela RP;
- wymienia rodzaje przemocy wobec nieletnich;
- wie, jak się zachować w sytuacji wystąpienia przemocy;
- podaje różnice między sytuacją prawną małoletniego a nieletniego;
- zna swoje prawa w razie kontaktu z policją lub służbami mundurowymi;
- wymienia korzyści i zagrożenia z korzystania z internetu i telefonów komórkowych;
- rozumie zjawisko uzależnienia od internetu;
- zna pojęcia: „społeczeństwo obywatelskie”, „frekwencja”, „etyka”, „kultura”, „polityka”;
- podaje propozycje aktywności na rzecz klasy, szkoły;
- wyjaśnia pojęcia: „organizacja pozarządowa”, „stowarzyszenie”, „fundacja”, „wolontariusz”, „partia polityczna”, „kampania wyborcza”, „statut”, „związek zawodowy”, „samorząd zawodowy”, „strajk”;
- wymienia przykładowe cele działalności organizacji pozarządowych;
- wyjaśnia pojęcia: „środki masowego przekazu”, „fakt”, „opinia”, „reklama”, „perswazja”, „reklama społeczna”, „kampania społeczna”;
- umie wymienić różne rodzaje środków masowego przekazu;
- potrafi analizować proste sondaże;
- zna podstawowe formy przekazów reklamowych;
- rozumie komercyjne cele reklam;
- rozumie różnice między reklamą komercyjną a reklamą społeczną;
- podaje przykład reklamy społecznej;
- zna i rozumie pojęcia: „naród”, „obywatelstwo”, „ojczyzna”, „patriotyzm”, „nacjonalizm”, „Polonia”, „tolerancja”, „mniejszość narodowa”, „mniejszość etniczna”, „stereotyp”, „imigranci”, „uchodźcy”, „państwo”, „obywatelstwo”, „monarchia”, „republika”;
- potrafi wymienić polskie symbole narodowe;
- zna tekst *Mazurka Dąbrowskiego*;
- wie, jak należy zachować się wobec polskich symboli narodowych;
- zachowuje się godnie wobec symboli narodowych,
- wie, że swoją postawą może dbać o dobre imię Polski;
- wymienia mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące Polskę, elementy państwa;
- wie, jakim typem państwa jest Polska;

- zna i rozumie pojęcia: „demokracja”, „referendum”, „konstytucja”, „ustawa”, „opozycja”, „sejm”, „senat”, „poseł”, „kadencja”, „prawo”, „kodeks”, „sądy”, „prokurator”;
- wymienia podstawowe zasady państwa demokratycznego, podstawowe zasady ustroju RP;
- potrafi nazwać centralne organy państwowe;
- zna datę uchwalenia konstytucji RP, zasady wyboru Prezydenta RP;
- wie, z ilu posłów i senatorów składa się parlament, kto pełni funkcję Prezydenta RP, kto tworzy Radę Ministrów;
- zna nazwisko obecnego premiera;
- wie, czym zajmuje się Trybunał Konstytucyjny;
- zna i rozumie pojęcia: „samorząd terytorialny”, „kadencja”, „gmina”, „wójt”, „burmistrz”, „prezydent”, „powiat”, „starosta”, „województwo”, „marszałek”;
- zna zasady prawa wyborczego;
- wie, komu przysługuje bierne i czynne prawo wyborcze;
- lokalizuje siedzibę władz gminy;
- wie, kto pełni w jego gminie funkcję prezydenta/wójta lub burmistrza, kto pełni funkcję starosty w jego powiecie;
- potrafi na mapie wskazać województwo, w którym mieszka i jego stolicę, a także nazwać województwa ościennie;
- zna podstawowe fakty z historii swojej gminy;
- wymienia symbole Unii Europejskiej, Ojców Europy, najważniejsze instytucje europejskiej;
- zna aktualną liczbę członków UE, datę przyjęcia Polski do Unii Europejskiej;
- wskazuje na mapie państwa członkowskie Unii Europejskiej;
- wie, na czym polega obywatelstwo europejskie;
- zna wyniki referendum akcesyjnego;
- definiuje pojęcia: „wspólny rynek”, „strefa Schengen”, „region”, „euroregion”;
- wymienia główne fundusze europejskie;
- rozumie dlaczego UE wyrównuje szanse regionów;
- zna programy edukacyjne realizowane w ramach UE;
- wie, czym jest NATO;
- potrafi wyjaśnić pojęcia: „ Układ Warszawski”, „zimna wojna”, „kraje rozwijające się”, „Trzeci Świat”, „ uchodźcy”, „emigranci”, „terroryzm”, „globalne ocieplenie”, „dziura ozonowa”, „kwaśne deszcze”;
- wymienia najważniejsze organy NATO, główne organy ONZ;
- wie, w którym roku Polska została przyjęta do NATO;
- wie, czym jest ONZ;
- zna datę powstania ONZ i datę przyjęcia do niej Polski;
- wie, kto jest obecnie Sekretarzem Generalnym ONZ;
- wie, gdzie znajduje się siedziba ONZ;
- wskazuje na mapie przykładowe kraje rozwijające się w Azji i w Afryce;
- wymienia najważniejsze przyczyny biedy w krajach rozwijających się, przyczyny współczesnych wojen.

Ocena dostateczna (poziom wymagań podstawowych)

Uczeń:

- sporadycznie jest aktywny na lekcjach;
- jego wiedza jest wrywkowa i fragmentaryczna;
- ma problemy z samodzielnym sformułowaniem i uzasadnieniem swoich wypowiedzi;
- udziela odpowiedzi na proste pytania nauczyciela;
- samodzielnie wykonuje proste zadania, które przydzielili mu grupa;
- omawia proste diagramy, wykresy, tabele;
- wymienia cechy człowieka wyróżniające go ze świata zwierząt, osiągnięcia cywilizacyjne ludzi na przestrzeni wieków;
- zna i rozumie pojęcia: „socjalizacja”, „osobowość”, „potrzeby człowieka”, „socjalizacja”, „czynniki produkcji”, „grupy społeczne”, „rola społeczna”, „subkultura”;
- potrafi wymienić wartości ważne w jego życiu;
- wie, czym zajmuje się ekonomia;
- opisuje i kwalifikuje grupy społeczne i warunki przynależności;
- zna sposoby podejmowania wspólnych decyzji;
- charakteryzuje grupę koleżeńską i grupę nastawioną na realizację określonego zadania;
- potrafi podać przykłady werbalnego i niewerbalnego porozumiewania się;
- zna zasady aktywnego słuchania;
- rozpoznaje przypadki wymagające postaw asertywnych;
- wyraża emocje w komunikacji „ja”;
- definiuje pojęcia: „asertywność”, „arbitraż”, „kompromis”;
- uzasadnia, że konflikt w grupie może wynikać z różnych przyczyn (sprzeczne interesy, inne cele);
- uzasadnia szczególną rolę rodziny w życiu człowieka;
- zna prawa i obowiązki dzieci w rodzinie;
- potrafi omówić funkcje rodziny, wymienić dokumenty, w których gwarantowane są prawa rodziny;
- poprawnie charakteryzuje funkcje pracy;
- definiuje pojęcia: „rynek pracy”, „budżet rodzinny”, „depozyt bankowy”, „obligacja, akcja”;
- potrafi skorzystać z biura pośrednictwa pracy;
- wie, jak należy przygotować dokumenty niezbędne w uzyskaniu pracy;
- wymienia rodzaje bezrobocia;
- wyjaśnia, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe;
- rozumie, że sytuacja ekonomiczna rodziny zależy od wykształcenia i przedsiębiorczości jej członków;
- zna rodzaje ubezpieczeń społecznych;
- wymienia kategorie wydatków gospodarstwa domowego, planuje jego budżet;
- charakteryzuje pracę organów szkoły;
- rozumie, że oprócz praw uczeń ma obowiązki;
- potrafi wymienić kompetencje organów szkoły;
- zna funkcje szkoły, podstawowe dokumenty, na podstawie których funkcjonuje szkoła, system szkolny w Polsce, nazwisko Ministra Edukacji Narodowej;
- potrafi wymienić kompetencje samorządu uczniowskiego;
- przedstawia działania samorządu uczniowskiego;

- charakteryzuje oczekiwane kompetencje wybranych kategorii społeczno-zawodowych;
- rozumie, że wybierając zawód, trzeba uwzględnić zainteresowania, a także zapotrzebowanie na rynku;
- potrafi wymienić błędy popełniane przy wyborze szkoły i zawodu;
- przedstawia genezę praw człowieka, genezę praw dziecka;
- charakteryzuje najważniejsze prawa i wolności człowieka, podstawowe dokumenty określające prawa i wolności człowieka;
- wymienia generacje praw człowieka;
- potrafi wyjaśnić, że prawa człowieka są naturalne, niezbywalne i nienaruszalne;
- potrafi scharakteryzować podstawowe prawa dziecka zapisane w Konwencji o prawach dziecka;
- wie, jakie są kompetencje Rzecznika Praw Dziecka;
- omawia cele działalności Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci;
- wykazuje, że prawa człowieka muszą być chronione;
- zna najważniejsze dokumenty tworzące uniwersalny system praw człowieka;
- wymienia organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony praw człowieka, regionalne systemy ochrony praw człowieka;
- rozumie, że oprócz praw obywatel ma też powinności;
- potrafi scharakteryzować wybrane prawa i obowiązki obywatelskie;
- korzysta z Konstytucji RP i potrafi wyszukać zapis o danym prawie lub obowiązku obywatelskim;
- charakteryzuje rodzaje przemocy wobec nieletnich;
- wie, jak rozpoznać wystąpienie przemocy;
- wymienia osoby i instytucje, które należy powiadomić w sytuacji wystąpienia lub podejrzenia przemocy;
- przedstawia przykłady zastosowania internetu i telefonu komórkowego w życiu codziennym;
- charakteryzuje korzyści i zagrożenia z korzystania z internetu i z telefonów komórkowych;
- wie, na czym polega hejt;
- rozumie, czym są *fake news*;
- zna podstawowe sposoby zabezpieczania internetu;
- umie wymienić podmioty życia publicznego, cechy dobrego obywatela;
- zna i rozumie pojęcia: „czynne prawo wyborcze”, „bierne prawo wyborcze”, „organizacja pożytku publicznego”, „kultura polityczna”;
- umie wskazać cnoty obywatelskie (odpowiedzialność, troska o dobro wspólne, aktywność, przedsiębiorczość, solidarność, roztropność, tolerancja, odwaga cywilna);
- umie wymienić i rozpoznać różne formy uczestnictwa obywatelskiego w życiu publicznym;
- umie wyjaśnić ideę wolontariatu i przedstawić formy działalności wolontariuszy,
- potrafi przedstawić cele i formy działań stowarzyszeń i fundacji;
- wymienia systemy partyjne na świecie, typy partii, partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w Sejmie RP;
- wie, jakie są cechy i funkcje partii politycznych;
- wyjaśnia zasadę pluralizmu politycznego;
- zna zasady zakładania partii politycznych;
- umie określić, jakie są podstawowe zadania i możliwości działania związków zawodowych i samorządów zawodowych;
- omawia szczególną rolę historyczną NSZZ „Solidarność”;

- umie uzasadnić potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym;
- umie scharakteryzować środki masowego przekazu;
- wymienia funkcje środków masowego przekazu;
- znajduje w mediach wiadomości na wskazany temat;
- potrafi odróżnić fakt od opinii;
- wie, czym jest opinia publiczna, jak się bada opinię publiczną;
- rozumie perswazyjny charakter reklamy, jak reklama wpływa na postępowanie konsumentów na rynku;
- przedstawia funkcje reklamy;
- charakteryzuje: najważniejsze formy przekazów reklamowych, wybrane reklamy społeczne;
- wie, jakie znaczenie ma marketing;
- potrafi określić cele reklam i kampanii społecznych;
- definiuje pojęcia: „naród”, „świadomość narodowa”, „szowinizm”, „kosmopolityzm”, „Polonia”;
- wymienia czynniki narodotwórcze, suwerenność, państwo unitarne, federacja, państwo totalitarne, autorytarne, demokratyczne;
- zna zasady nabywania obywatelstwa;
- zna historię powstania polskich symboli narodowych;
- uczestniczy zgodnie i z powagą w obchodach rocznicowych uroczystości państwowych i szkolnych;
- wie, w czym przejawiać się powinna postawa patriotyczna młodego i dorosłego człowieka;
- posiada świadomość konieczności wypełnienia obowiązków wobec ojczyzny;
- charakteryzuje mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące Polskę;
- umie wskazać na mapie miejsca zwartego zamieszkiwania mniejszości narodowych i etnicznych;
- definiuje pojęcie, potrafi wymienić cechy i funkcje państwa;
- zna cele, jakie realizuje państwo;
- potrafi wymienić funkcje państwa, formy państwa;
- charakteryzuje monarchię i republikę;
- odróżnia państwa o ustroju demokratycznym od państw niedemokratycznych i zna w nich sytuację jednostki;
- potrafi wymienić przykłady monarchii i republik w Europie;
- charakteryzuje podstawowe zasady państwa demokratycznego;
- definiuje pojęcia: „konstytucja”, „korupcja”, „konkordat”, „obywatelska inicjatywa ustawodawcza”, „preambuła”, „absolutorium”, „elektorat”, „interpelacja”, „immunitet”, „Zgromadzenie Narodowe”, „immunitet parlamentarny”, „koalicja”;
- odróżnia formy demokracji pośredniej od bezpośredniej;
- zna układ treści Konstytucji RP, strukturę władzy centralnej;
- podaje szczególne cechy konstytucji;
- charakteryzuje podstawowe zasady ustroju RP;
- umie wykazać, że konstytucja jest ustawą zasadniczą, podstawowym aktem prawnym;
- znajduje w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przepisy dotyczące wskazanej kwestii;
- przyporządkowuje instytucje według zasad trójpodziału władzy;
- umie przedstawić sposób powoływania parlamentu;
- potrafi wymienić uprawnienia Sejmu i Senatu, partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w polskim parlamencie, uprawnienia Prezydenta RP;

- zna sylwetki dotychczasowych prezydentów RP, ze szczególnym uwzględnieniem osoby obecnie piastującej ten urząd;
- umie omówić procedurę tworzenia Rady Ministrów;
- potrafi wymienić uprawnienia Rady Ministrów;
- zna strukturę wymiaru sprawiedliwości w Polsce, zasady wymiaru sprawiedliwości, a szczególnie zasadę niezawisłości sędziowskiej i zasadę dwuinstancyjności procesu sądowego;
- podaje kompetencje Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej;
- wyjaśnia zasadę państwa prawa,;
- przedstawia, w jakich sprawach orzeka sąd rejonowy;
- definiuje pojęcia: „samorząd terytorialny”, „elektorat”, „komitet wyborczy”, „kampania wyborcza”, „mienie komunalne”, „budżet gminy”;
- zna strukturę samorządu terytorialnego w Polsce;
- umie wymienić organy samorządu wojewódzkiego, powiatowego i gminnego;
- zna nazwy i rozmieszczenie na mapie wszystkich województw w Polsce;
- umie wymienić organy gminy;
- wskazuje zadania własne i zlecone gminy;
- wie, kto jest przewodniczącym rady w jego gminie;
- potrafi wymienić zadania samorządu gminnego;
- zna różne sposoby wpływania obywateli na decyzje władz gminy;
- wie jakie sprawy można załatwić w urzędzie gminy, jak powstaje i na co jest przeznaczony budżet gminy, jakie sprawy można załatwić w urzędzie powiatowym;
- przedstawia możliwości załatwienia spraw poprzez e-urząd;
- podaje uprawnienia organów gminy i sposób ich odwołania;
- wymienia organy samorządu powiatowego i sposób ich powoływania oraz odwoływania, organy samorządu wojewódzkiego i sposób ich powoływania oraz odwoływania;
- potrafi wymienić zakres spraw, którymi zajmuje się samorząd powiatowy, zakres spraw, którymi zajmuje się samorząd wojewódzki;
- wie, jakie sprawy można załatwić w urzędzie marszałkowskim, jakie sprawy można załatwić w urzędzie wojewódzkim;
- wypełnia wniosek o paszport (delegatura urzędu wojewódzkiego);
- znajduje i przedstawia informacje na temat swojej gminy, wydarzeń i postaci z jej dziejów;
- podaje, kto pełni funkcje przewodniczącego rady gminy/miasta;
- omawia etapy tworzenia Unii Europejskiej;
- wskazuje na mapie starych i nowych członków Unii Europejskiej;
- charakteryzuje trzy filary UE, przyczyny przystąpienia Polski do UE, działanie głównych funduszy europejskich, programy edukacyjne realizowane w ramach UE;
- wymienia obywateli polskich pełniących ważne funkcje w instytucjach unijnych;
- wymienia podstawowe zasady wspólnego rynku europejskiego;
- rozumie, jakie znaczenie dla Polski ma swobodny przepływ osób i wybór miejsca pracy;
- potrafi określić, jakie środki finansowe otrzyma Polska w latach 2014–2020;
- wskazuje na mapie euroregiony;
- wskazuje na mapie państwa należące do NATO;
- wyjaśnia, czym jest OBWE i Partnerstwo dla Pokoju;
- charakteryzuje: kompetencje głównych organów NATO, zadania głównych organów ONZ;
- na podstawie tekstu źródłowego określa cele i zasady działania NATO;

- wskazuje na mapie miejsca, gdzie Polska brała udział w misjach wojskowych NATO;
- wymienia najważniejsze organizacje wyspecjalizowane ONZ;
- na podstawie Karty Narodów Zjednoczonych omawia cele organizacji;
- charakteryzuje przyczyny biedy w krajach rozwijających się, przyczyny i przebieg konfliktu zbrojnego w wybranym kraju;
- wyjaśnia, na czym polegają globalne ocieplenie, zagłada lasów tropikalnych, niedobory wody, dziura ozonowa, kwaśne deszcze;
- rozumie różnicę między uchodźcą a imigrantem;
- poprawnie stosuje pojęcie „globalizacja”;
- opisuje metody, jakimi posługują się terroryści dla osiągnięcia swoich celów;
- podaje przykłady najważniejszych zamachów terrorystycznych w ostatnich latach;
- wskazuje osoby, które są znane z działalności na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Ocena dobra (poziom wymagań rozszerzających)

Uczeń:

- w dużej mierze opanował treści i umiejętności zawarte w programie;
- chętnie pracuje w grupie;
- jest aktywny na zajęciach;
- umiejętnie wykorzystuje zdobyte informacje;
- wykonuje samodzielnie typowe zadania związane z tokiem lekcji i zlecone przez nauczyciela;
- umie formułować proste, typowe wypowiedzi ustne i pisemne;
- potrafi interpretować diagramy, wykresy, mapki tematyczne, tabele;
- rozumie, że człowiek staje się istotą społeczną dzięki różnorodnym kontaktom,
- podaje przykłady cech wrodzonych i nabytych człowieka;
- potrafi wyjaśnić pojęcie „resocjalizacja”;
- definiuje pojęcie „ekonomia” i „rzadkość dóbr”;
- poprawnie charakteryzuje czynniki produkcji;
- potrafi uzasadnić, dlaczego występuje rzadkość dóbr, omówić i uzupełnić piramidę Masłowa, wykazać związek pracy z zaspokajaniem potrzeb;
- poprawnie stosuje pojęcia: „grupa społeczna”, „konformizm”, „nonkonformizm”;
- zna rodzaje więzi społecznych w grupie;
- porównuje zachowania pozytywne i negatywne oraz ich wpływ na postawę ludzi;
- potrafi identyfikować różne role społeczne;
- rozpoznaje sytuacje wymagające podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej;
- stosuje zasady właściwego porozumiewania się;
- potrafi wyjaśnić zasady skutecznej autoprezentacji;
- rozpoznaje sytuacje wymagające podjęcia decyzji indywidualnej i grupowej;
- stosuje zasady aktywnego słuchania;
- podaje przykłady trudnych społecznie sytuacji, w których należy zachować się asertywnie;
- na konkretnych przykładach prezentuje różne sposoby rozwiązywania konfliktów;
- wie, jaką rolę odgrywa mediator;
- potrafi wyjaśnić wpływ rodziny na wychowujące się w niej dzieci;
- wie, jakie zmiany w rodzinach nastąpiły na przestrzeni wieków;
- poprawnie stosuje pojęcia: „rynek pracy”, „budżet”, „podmiot gospodarczy”;
- wyjaśnia znaczenie pracy dla rozwoju człowieka;
- wymienia przyczyny i charakteryzuje rodzaje bezrobocia;
- potrafi wyjaśnić znaczenie pracy dla zaspokajania potrzeb materialnych rodziny;

- rozumie, że podejmowanie decyzji ekonomicznych jest uwarunkowane wieloma czynnikami;
- na podstawie badań statystycznych potrafi analizować budżet gospodarstwa domowego;
- potrafi dokonać oceny sposobu oszczędzania;
- charakteryzuje klasę szkolną, pozalekcyjne koło zainteresowań, życie szkolnej społeczności;
- potrafi wymienić zadania organu prowadzącego i organu sprawującego nadzór pedagogiczny nad szkołą;
- wymienia instytucje i organizacje współpracujące ze szkołą;
- opisuje działalność samorządu uczniowskiego;
- wymienia cechy charakteru pożądane w pełnieniu funkcji w samorządzie szkolnym;
- wyjaśnia, jak przeprowadzane są wybory organów samorządu szkolnego;
- potrafi uzasadnić wybór szkoły lub zawodu;
- potrafi przygotować niezbędne dokumenty celem uzyskania pracy;
- wie, czym jest CV i list motywacyjny;
- potrafi określić, jak uniknąć błędów popełnianych przy wyborze szkoły i zawodu;
- opisuje stereotypy związane z poszczególnymi zawodami,
- wyjaśnia, że godność jest źródłem powszechnych, przyrodzonych, nienaruszalnych i niezbywalnych wolności i praw człowieka;
- analizuje sformułowania preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka;
- zna czynniki, które wyznaczają prawa i obowiązki dziecka – ucznia;
- podaje przykłady działań Rzecznika Praw Dziecka;
- przedstawia cele działalności Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci;
- przedstawia przykłady działań organizacji pozarządowych na rzecz ochrony praw człowieka;
- uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się zjawiskom braku tolerancji wobec różnych mniejszości;
- na przykładzie wybranych państw opisuje, w jaki sposób prawa człowieka są w nich łamane;
- charakteryzuje kompetencje Rzecznika Praw Obywatelskich, prawa i wolności polityczne zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- wie, jakie instytucje są gwarantami praw i wolności obywatelskich;
- charakteryzuje procedury, które mogą być zastosowane w przypadku zgłoszenia przemocy wobec nieletnich;
- rozumie procedurę tzw. niebieskiej karty;
- wymienia działania, jakie sąd może zastosować wobec nieletniego łamiącego prawo;
- wymienia najważniejsze uprawnienia i obowiązki policjantów w czasie podejmowania czynności służbowych wobec nieletnich;
- wskazuje skutki występowania cyberprzemocy;
- wie, jak reagować na przemoc w cyberprzestrzeni;
- charakteryzuje zasady bezpiecznego korzystania z internetu i innych środków komunikacji elektronicznej;
- potrafi podać przykłady współdziałania i konkurowania ze sobą w życiu publicznym różnych podmiotów;
- potrafi podać przykłady wybitnych Polaków działających na rzecz dobra wspólnego;
- uzasadnia cel działania organizacji pozarządowych, fundacji i stowarzyszeń;
- przedstawia cele i przykłady działania organizacji społecznych skupiających młodych ludzi w Polsce;

- wyjaśnia różnicę między stowarzyszeniem a fundacją;
- dostrzega różnice w typach partii i systemach partyjnych;
- umie wymienić największe partie polityczne w Polsce i ich liderów;
- wymienia partie polityczne, których przedstawiciele zasiadają w organach stanowiących samorządu terytorialnego;
- przedstawia cele działania partii politycznych oraz wykazuje, że konkurują one w życiu publicznym;
- uzasadnia cel działania związków zawodowych;
- umie określić, jaki wpływ na warunki pracy może mieć działalność związków zawodowych;
- potrafi podać przykłady działań samorządów zawodowych i związków zawodowych;
- wymienia związki zawodowe istniejące w Polsce;
- potrafi uzasadnić znaczenie etyki i kultury w życiu publicznym, rozpoznać przejawy łamania zasad etycznych w życiu publicznym i podać skutki takich działań;
- umie wyjaśnić rolę środków masowego przekazu w życiu obywateli;
- wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu dla wolności słowa, na czym powinna polegać rzetelność dziennikarzy;
- argumentuje wpływ informacji na kształtowanie opinii publicznej i postaw;
- wyjaśnia wpływ sondaży na kształtowanie opinii publicznych;
- rozumie, dlaczego opinia publiczna jest badana;
- umie prawidłowo interpretować badania opinii publicznej;
- podaje przykłady ilustrujące perswazyjny charakter reklam;
- wyjaśnia, jakie jest znaczenie gospodarcze i społeczne reklamy;
- wykazuje korzyści i zagrożenia gospodarcze wynikające z istnienia reklam;
- wymienia metody i formy używane przy prowadzeniu kampanii społecznych;
- na przykładzie wybranej kampanii lub reklamy społecznej wykazuje, jakie cele społeczne zostały dzięki niej zrealizowane;
- poprawnie stosuje pojęcia: „naród, państwo”, „państwo unitarne”, „państwo federacyjne”;
- umie wyjaśnić różnicę między narodowością a obywatelstwem;
- przedstawia warunki nabycia obywatelstwa polskiego z mocy prawa i wymienia inne formy uznania za obywatela polskiego oraz nadania obywatelstwa polskiego;
- poczuwa się do obowiązku ochrony symboli narodowych;
- propaguje właściwe postawy wobec symboli narodowych;
- potrafi wymienić przejawy patriotyzmu w czasie wojny i w czasie pokoju;
- umie ocenić postawę nacjonalistyczną;
- wie, w których państwach znajdują się największe skupiska Polonii;
- wyjaśnia, co oznacza być Polakiem lub członkiem innej wspólnoty narodowej/etnicznej;
- rozumie znaczenie pojęcia „tolerancja”;
- wymienia przyczyny emigracji Polaków;
- rozpoznaje przejawy ksenofobii, w tym rasizmu, szowinizmu i antysemityzmu, oraz uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom;
- przedstawia, za Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, prawa przysługujące etnicznym grupom mniejszościowym;
- potrafi podać przyczyny migracji ludzi, w tym uchodźców;
- omawia funkcje państwa;
- umie podać przykłady państw unitarnych i federacyjnych;
- omawia formy państw;
- zna i rozumie różnice między państwem totalitarnym i autorytarnym;

- wykazuje różnice między monarchią konstytucyjną a republiką;
- rozumie współzależność między sposobem sprawowania władzy a sytuacją obywatela w państwie;
- umie wyjaśnić zasadę suwerenności narodu, zasadę przedstawicielstwa;
- umie wymienić sprawy, które mogą być poddane pod referendum;
- zna różnice między demokracją większościową a konstytucyjną;
- wymienia referenda ogólnokrajowe, których wyniki były wiążące, oraz referenda lokalne we własnej społeczności, które były ważne;
- potrafi wymienić słabości demokracji;
- umie wyjaśnić zasadę konstytucjonalizmu, zasadę państwa prawa, zasadę trójpodziału władzy, zasadę pluralizmu politycznego;
- poprawnie stosuje pojęcie „suwerenność”;
- wyjaśnia, jakie instytucje i w jaki sposób realizują w Polsce zasadę trójpodziału władzy;
- umie przedstawić organizację pracy parlamentu;
- potrafi omówić funkcje sejmu;
- wyjaśnia, jak powstają w Polsce ustawy;
- wie, komu przysługuje inicjatywa ustawodawcza;
- wie, kto pełni funkcje marszałków Sejmu i Senatu;
- znajduje informacje o życiorysie politycznym osób pełniących urząd prezydenta RP, które wybrano w wyborach powszechnych, oraz o działaniach urzędującego prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
- potrafi omówić funkcje rządu;
- zna nazwiska obecnych wicepremierów;
- umie wykazać, że decyzje podejmowane w wybranym ministerstwie mają wpływ na życie jego rodziny;
- wie, w jaki sposób można odwołać rząd;
- porównuje uprawnienia prezydenta i Rady Ministrów;
- umie wyjaśnić, w jaki sposób Trybunał Konstytucyjny kontroluje zgodność prawa z konstytucją;
- zna kompetencje Trybunału Stanu;
- wyjaśnia podział na sądy powszechne i administracyjne;
- poprawnie stosuje pojęcie „samorząd terytorialny”;
- wyjaśnia, na czym polegają zasady decentralizacji i pomocniczości;
- rozumie podział zadań między organami władzy samorządowej a władzą centralną;
- określa specyfikę działalności organów terytorialnych;
- umie napisać podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnić prosty druk urzędowy, np. wniosek o wydanie dowodu osobistego;
- potrafi analizować dane dotyczące budżetu gminy;
- umie podać przykłady działalności gospodarczej w gminie;
- przedstawia, jak zorganizowany jest urząd gminy (miasta/dzielnicy);
- korzysta z prostych procedur oraz z możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego;
- wskazuje, gdzie załatwić proste sprawy urzędowe (w jakich wydziałach);
- znajduje w mediach lokalnych informacje na temat publicznych działań osób pełniących funkcje w organach samorządu terytorialnego;
- wie, jakie obowiązki ma urzędnik wobec obywatela;
- wymienia cechy dobrego urzędnika samorządowego;
- podaje, w jakim wydziale starostwa powiatowego można załatwić wybrane sprawy;
- posługuje się formularzami urzędowymi;

- wymienia cechy dobrego urzędnika samorządowego;
- potrafi wyjaśnić różnicę między urzędem marszałkowskim a urzędem wojewódzkim;
- wie, kto sprawuje nadzór nad samorządem;
- potrafi wymienić zadania regionalnych izb obrachunkowych;
- znajduje w mediach lokalnych informacje na temat publicznych działań osób pełniących funkcje w organach samorządu terytorialnego;
- przedstawia tradycje i zwyczaje swojej społeczności regionalnej;
- zna zasady działania Unii Europejskiej;
- charakteryzuje kompetencje najważniejszych instytucji UE;
- wie, jakie były przyczyny utworzenia wspólnot europejskich;
- rozumie, na czym polega zasada pomocniczości i solidarności w UE;
- wymienia najważniejsze traktaty europejskie;
- przedstawia podstawowe korzyści związane z obecnością Polski w Unii Europejskiej;
- przedstawia znaczenie strefy Schengen dla obywateli Polski;
- charakteryzuje zasady wspólnego rynku;
- porównuje korzyści i straty wynikające z otworzenia wspólnego rynku pracy;
- potrafi znaleźć informacje o wykorzystaniu funduszy unijnych w swojej gminie lub swoim regionie;
- zna programy realizowane przez Polskę z otrzymanych funduszy UE;
- charakteryzuje: cele programu Erasmus+, zadania wybranych organizacji wyspecjalizowanych ONZ;
- rozumie znaczenie NATO dla bezpieczeństwa Polski;
- na podstawie analizy tekstu źródłowego określa, w jakich sytuacjach NATO może użyć siły militarnej;
- rozumie szczególną rolę Rady Bezpieczeństwa dla utrzymania pokoju na świecie;
- określa rolę Zgromadzenia Ogólnego dla umacniania współpracy między narodami;
- przedstawia działalność Polski w Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- określa, na czym polega pomoc ekonomiczna i humanitarna dla państw rozwijających się;
- podaje przykłady pomocy dla krajów rozwijających się realizowanej przez państwo polskie i organizacje pozarządowe z Polski;
- charakteryzuje formy globalizacji: polityczną, gospodarczą, kulturową i produkcji;
- wskazuje na mapie miejsca najważniejszych konfliktów międzynarodowych;
- wyraża swoje opinie na temat terroryzmu;
- omawia konsekwencje konfliktów międzynarodowych i narodowościowych dla krajów nimi objętych;
- rozumie swoje związki z przyrodą i wie, że jest ona niezbędna do życia oraz funkcjonowania człowieka;
- podaje sposoby, za pomocą których każdy człowiek może się przyczynić do zmniejszenia globalnego ocieplenia, dziury ozonowej i niedoborów wody.

Ocena bardzo dobra (poziom wymagań dopełniających)

Uczeń:

- bardzo aktywnie uczestniczy w zajęciach;
- sprawnie i samodzielnie posługuje się różnymi źródłami wiedzy;
- uzasadnia odpowiedzi, korzystając z wiadomości prasowych i telewizyjnych;
- potrafi posługiwać się omawianymi pojęciami w określonych sytuacjach;
- potrafi posługiwać się tekstem Konstytucji RP;

- na wybranych przykładach potrafi ocenić funkcjonowanie w praktyce zasad ustroju RP;
- potrafi wykorzystać wiedzę teoretyczną do oceny problemów, które są rozwiązywane przez władze centralne i samorządowe;
- uzasadnia własne poglądy i stanowiska;
- dokonuje samodzielnej oceny wydarzeń i zjawisk;
- dostrzega związki przyczynowo-skutkowe;
- potrafi łączyć wiedzę z różnych przedmiotów;
- potrafi interpretować diagramy, wykresy, tabele, mapki tematyczne i wyciągać wnioski;
- interpretuje teksty źródłowe;
- przedstawia obecny stan wiedzy dotyczącej badań socjologicznych;
- porównuje swoje miejsce w społeczeństwie z innymi;
- zna i cytuje maksymy filozofów i umie je zinterpretować;
- potrafi wyjaśnić, co kształtuje osobowość człowieka;
- wskazuje różnicę między procesem socjalizacji i resocjalizacji;
- dokonuje oceny własnej osoby w kontekście wartości uniwersalnych;
- potrafi dokonać analizy tekstu źródłowego i wykazać znaczenie istnienia potrzeb dla rozwoju człowieka;
- potrafi dokonać krytycznej analizy zjawiska konsumpcjonizmu we współczesnym świecie;
- na podstawie różnych źródeł informacji wykazuje społecznie dobre i złe skutki częściowego zakazu handlu w niedzielę;
- dokonuje, korzystając z różnych źródeł informacji, oceny wybranej grupy społecznej;
- zna różne formy współpracy w grupie i w nich uczestniczy;
- uzasadnia znaczenie procedur demokratycznych i stosuje je w życiu grup, w których uczestniczy;
- współpracuje z innymi – dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich;
- wyjaśnia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji;
- potrafi zaprezentować wystąpienie, w którym stosuje zasady właściwego porozumiewania się;
- wyjaśnia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji;
- wykorzystuje informacje do tworzenia własnej wypowiedzi na temat wydarzeń z życia społecznego, w tym publicznego;
- komunikuje się w sprawach życia społecznego, w tym publicznego, oraz dyskutuje i przedstawia własne argumenty w wybranych sprawach tego typu;
- potrafi ocenić wady i zalety różnych sposobów rozwiązywania konfliktów;
- stosuje techniki asertywne w wyrażaniu emocji i własnego zdania;
- potrafi wcielić się w rolę mediatora w sytuacji konfliktowej;
- potrafi opracować swoje drzewo genealogiczne;
- ocenia sytuację współczesnej polskiej rodziny;
- rozumie skutki bezrobocia dla gospodarki;
- potrafi zdefiniować i ocenić zjawisko pracoholizmu;
- potrafi wymienić i scharakteryzować pożądane umiejętności człowieka, które ułatwią mu sukces na rynku pracy;
- na podstawie informacji pozyskanych z mediów omawia poziom bezrobocia w kraju z uwzględnieniem różnic terytorialnych i tych wynikających z wieku i kwalifikacji zatrudnionych;
- potrafi przygotować plan racjonalizacji domowego budżetu;
- rozumie, na czym polega budżet zrównoważony i czym jest deficyt;

- projektuje zrównoważony deficyt wybranego zdarzenia o charakterze ekonomicznym;
- potrafi stosować prawa konsumenta w praktyce, w tym napisać reklamację wybranego produktu;
- dokonuje wyliczeń zysków z lokaty *a vista* i lokaty terminowej;
- rozumie, na czym polega upadłość konsumencka;
- wyodrębnia różnice w podziale zadań organów szkoły;
- planuje dalszą edukację, uwzględniając własne zainteresowania, zdolności i umiejętności oraz rady innych osób i sytuację na rynku pracy;
- ocenia system oświaty w Polsce, działalność samorządu uczniowskiego;
- potrafi przeprowadzić kampanię wyborczą do SU;
- aktywnie włącza się w pracę samorządu uczniowskiego;
- inicjuje ciekawe przedsięwzięcia aktywizujące uczniów;
- wykazuje konieczność współdziałania w życiu społecznym i wyjaśnia istotę samorządności;
- potrafi wyjaśnić, dlaczego samorząd uczniowski jest szkołą demokracji;
- potrafi dokonać analizy własnych zdolności i kompetencji do wykonywania określonego zawodu;
- właściwie definiuje i określa znaczenie zawodów zaufania publicznego;
- potrafi poprawnie napisać CV i list motywacyjny;
- dokonuje analizy lokalnego rynku pracy pod kątem poziomu bezrobocia, kwalifikacji osób zarejestrowanych i oferowanych miejsc pracy;
- uzasadnia, że godność człowieka jest podstawą różnych systemów moralnych;
- rozpoznaje przykłady łamania praw człowieka na podstawie informacji uzyskanych z różnych źródeł;
- potrafi przedstawić argumenty uzasadniające niedopuszczalność stosowania kary śmierci;
- analizuje przepisy Konwencji o Prawach Dziecka;
- wykonuje projekt dotyczący opracowania programu pomocy dzieciom, których prawa są łamane;
- wyszukuje i opisuje w formie prezentacji przykłady łamania praw dziecka na świecie;
- dokonuje analizy przestrzegania praw dziecka w swoim najbliższym otoczeniu, w tym w szkole;
- dokonuje oceny stopnia przestrzegania praw człowieka w Polsce i na świecie;
- dokonuje analizy preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka;
- przygotowuje raport o wybranej akcji dotyczącej obrony prawa człowieka realizowanej przez wybraną organizację pozarządową;
- wie, w jaki sposób obywatel Polski może złożyć skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
- umie określić rodzaje swobód obywatelskich i granice wolności;
- dokonuje oceny stopnia przestrzegania praw i wolności obywatelskich;
- wykazuje wpływ, jaki obywatel może mieć dzięki prawom człowieka na życie publiczne;
- wyszukuje i analizuje informacje ilustrujące działania obywateli mające na celu obronę praw i wolności;
- wyszukuje informacje ilustrujące problem przemocy wobec dzieci i nieletnich;
- charakteryzuje swoje zachowanie w przypadku kontaktu z policją lub inną służbą mundurową;
- analizuje wybrane czynności i uprawnienia Policji na podstawie zapisów ustawy o Policji;
- wyszukuje w internecie przykłady *fake news* oraz agresywnego hejtu;

- potrafi wykazać i ocenić zależność między wybranymi wydarzeniami politycznymi a działaniami o charakterze agresywnym w internecie;
- potrafi przygotować projekt działań mających na celu ograniczenie lub racjonalne używanie telefonów komórkowych w szkole;
- potrafi wyjaśnić istotę społeczeństwa obywatelskiego;
- umie wyjaśnić, dlaczego zorganizowani obywatele mogą skuteczniej rozwiązywać problemy społeczne;
- argumentuje zasadność postaw obywatelskich, m.in. odpowiedzialności, troski o dobro wspólne i tolerancji;
- rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań;
- podejmuje działania na rzecz klasy, szkoły, środowiska lokalnego;
- ocenia bierną postawę obywateli wobec życia publicznego;
- wie, co należy zrobić, aby założyć stowarzyszenie;
- przedstawia cele i formy działań organizacji pozarządowych aktywnych w społeczności lokalnej i regionie;
- wykazuje, że działalność tego typu organizacji prowadzi do realizacji różnorodnych potrzeb;
- rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań;
- umie wskazać podstawowe różnice programowe między partiami działającymi w Polsce;
- znajduje informacje na temat działań wybranej partii (jej struktur regionalnych lub centralnych);
- umie ocenić rolę związków zawodowych w państwie demokratycznym;
- podaje przykłady łamania praw pracowniczych w Polsce;
- wymienia formy nacisku związków zawodowych na pracodawców;
- wyszukuje z różnych źródeł informacje i przykłady konkretnych działań związków zawodowych;
- ocenia działalność związków zawodowych;
- umie ocenić postępowanie osób publicznych;
- potrafi omówić różne typy kultury politycznej;
- potrafi stworzyć kodeks etyczny klasy;
- potrafi dokonać krytycznej analizy wybranej audycji, programu itp.;
- potrafi przeprowadzić badanie opinii publicznej, dokonać jego analizy i wyciągnąć wnioski;
- krytycznie analizuje wybrany przekaz reklamowy;
- ocenia wpływ reklamy na własne zachowania i wybory o charakterze konsumenckim;
- wyszukuje informacje dotyczące działań mających na celu ograniczenie reklam w przestrzeni publicznej;
- projektuje reklamę lub kampanię społeczną podejmującą temat wybranego problemu dotyczącego uczniów lub ludzi młodych;
- potrafi omówić historyczny proces kształtowania się świadomości narodowej Polaków;
- współuczestniczy w organizacji uroczystości państwowych i szkolnych;
- wyjaśnia, co łączy człowieka z ojczyzną – Polską, przedstawia te więzi na własnym przykładzie;
- potrafi na przykładach z historii omówić różne modele postaw wobec ojczyzny;
- prezentuje postacie patriotów jako wzorce osobowe;
- manifestuje swoje postawy patriotyczne poprzez godne zachowanie i wypełnianie obowiązków obywatela;
- powiększa treść własnej tożsamości lokalnej, regionalnej, etnicznej i obywatelskiej;

- uzasadnia, że można pogodzić różne tożsamości społeczno-kulturowe (regionalną, narodową/etniczną, państwową/obywatelską, europejską);
- porównuje strukturę narodowościową II i III Rzeczypospolitej;
- potrafi przygotować prezentację wybranej mniejszości narodowej lub etnicznej;
- propaguje idee tolerancji wobec innych narodów jako przejaw etycznych zasad życia publicznego;
- zna koncepcje genezy państwa;
- wymienia cechy dobrego państwa;
- ocenia relacje państwo – obywatel;
- rozumie i potrafi ustalić podobieństwa i różnice w sprawowaniu władzy w monarchii konstytucyjnej i republice;
- ocenia sytuację obywatela w państwie demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym;
- umie uzasadnić wyższość demokracji nad systemem totalitarnym i autorytarnym;
- argumentuje w dyskusji na temat wad i zalet demokracji;
- umie przedstawić historię demokracji;
- zna i rozumie mechanizmy funkcjonowania państwa demokratycznego;
- uzasadnia znaczenie procedur demokratycznych i stosuje je w życiu szkoły oraz grup, w których uczestniczy;
- charakteryzuje uprawnienia organów władzy;
- omawia historię polskich konstytucji;
- dowodzi szczególnego znaczenia konstytucji wśród innych aktów prawnych;
- rozumie różnicę między władzą ustawodawczą a wykonawczą;
- charakteryzuje zasady prawa wyborczego;,,
- objaśnia konieczność poparcia większości sejmowej dla Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej (bądź jej działań);
- formułuje treść interpelacji poselskiej;
- omawia procedurę odwołania prezydenta;
- przygotowuje materiały do prasy o pracy prezydenta RP;
- rozumie pojęcie „służba cywilna” i jej rolę w państwie demokratycznym;
- potrafi wymienić cechy, które powinien posiadać urzędnik państwowy;
- zna nazwiska dotychczasowych Premierów III RP;
- zna nazwiska ministrów poszczególnych resortów;
- umie wykazać, że decyzje podejmowane w wybranym ministerstwie mają wpływ na życie jego rodziny;
- uzasadnia konieczność niezawisłości sędziowskiej;
- umie wymienić organy stojące na straży prawa w RP i określić ich zadania;
- wymienia główne dziedziny prawa;
- przedstawia główne elementy procedury sądowej w procesie cywilnym i karnym;
- przedstawia, jak są wybierane i jak mogą zostać odwołane organy władz samorządowych;
- wykazuje konieczność współdziałania w życiu społecznym i wyjaśnia istotę samorządności;
- zna frekwencję wyborczą w swojej miejscowości podczas ostatnich wyborów;
- porównuje i interpretuje wyniki wyborów samorządowych;
- proponuje program wyborczy;
- wskazuje różnice występujące pomiędzy zadaniami poszczególnych struktur samorządu: gminy, powiatu, województwa;
- proponuje przedsięwzięcie na rzecz rozwoju gminy;
- aktywizuje uczniów do realizacji tego przedsięwzięcia;

- rozpoznaje problemy społeczne swojej społeczności lokalnej (np. wynikające z sytuacji demograficznej, gospodarczej, infrastrukturalnej), formułuje sądy dotyczące tych problemów;
- ocenia pracę samorządu powiatowego;
- proponuje w formie pisemnej inicjatywę obywatelską na rzecz powiatu lub województwa;
- organizuje debatę na temat problemów zaobserwowanych na terenie gminy;
- realizuje projekt na temat związany z gminą i publicznie go prezentuje;
- angażuje się w działania obywatelskie na rzecz swojej gminy;
- rozumie, jakie znaczenie ma integracja europejska dla umocnienia pokoju w Europie;
- wie, ilu jest komisarzy oraz ile miejsc w Parlamencie Europejskim posiada Polska;
- wyszukuje wiadomości na temat państw kandydujących do UE;
- potrafi określić, czym jest tzw. brexit i omówić jego przyczyny;
- ocenia znaczenie Polski w strukturach Unii Europejskiej;
- ocenia wkład Polski w proces integracji UE;
- potrafi dokonać bilansu korzyści i strat wynikających z członkostwa Polski w UE;
- przygotowuje prezentację pokazującą przykłady wykorzystania funduszy UE w swoim regionie;
- przedstawia projekt działań dla swojej szkoły wykorzystujący jeden z programów edukacyjnych UE;
- potrafi przedstawić argumenty za obecnością żołnierzy polskich w zagranicznych misjach wojskowych lub przeciw niej;
- charakteryzuje główne założenia polskiej polityki obronnej;
- opisuje udział Polaków w misjach pokojowych i pracach organów ONZ;
- rozumie różnicę między ONZ a Unią Europejską;
- ocenia skuteczność działań ONZ dla zachowania pokoju na świecie;
- wskazuje na mapie państwa, w których były prowadzone misje wojskowe lub pokojowe ONZ;
- potrafi zaproponować sposoby pomocy dla krajów rozwijających się możliwe do zrealizowania przez każdego ucznia;
- dokonuje bilansu dobrych i złych skutków globalizacji;
- potrafi pozyskać informacje dotyczące problemu uchodźców i imigrantów w Europie;
- ocenia, czy imigracja może być zagrożeniem czy szansą dla Polski i innych krajów europejskich;
- wyszukuje z różnych źródeł informacje na temat zamachu na World Trade Center;
- ocenia skutki prowadzonych współcześnie wojen dla pokoju ogólnoswiatowego;
- rozumie, w jaki sposób walka z terroryzmem prowadzi do ograniczenia praw człowieka;
- potrafi uzasadnić zależność życia na Ziemi od zachowania równowagi ekologicznej;
- wskazuje na mapie wybrane miejsca, gdzie nastąpiła klęska o charakterze ekologicznym;
- przygotowuje esej lub prezentację pt. „Ziemia – planeta ludzi”.

Ocena celująca (poziom wymagań wykraczających poza program)

Uczeń:

- posiada wiedzę i umiejętności wykraczające poza program;
- rozwija własne zainteresowania;
- bierze udział z sukcesami w konkursach;
- jest bardzo aktywny na lekcjach;

- wykonuje szereg zadań dodatkowych z własnej inicjatywy;
- jest żywo zainteresowany tym, co dzieje się w Polsce i na świecie;
- angażuje się w akcje o charakterze humanitarnym, ekologicznym, wolontariackim;
- umiejętnie formułuje argumenty, wypowiada się bardzo poprawnym językiem;
- potrafi doskonale zaplanować i zorganizować pracę swoją i innych.

VII. Metody oceniania osiągnięć uczniów

Zasady oceniania z przedmiotu wiedza o społeczeństwie muszą być spójne z zasadami oceniania zawartymi w statucie szkoły. Zasady muszą być zrozumiałe dla wszystkich, zawierać skale ocen, jawność ocen i ich uzasadnienie. W systemie tym uczeń powinien mieć możliwość odwołania się od oceny. Zasady oceniania umożliwiają sprawdzenie faktycznego stanu wiedzy i umiejętności, różnicowanie poziomu wiedzy i umiejętności, powinny zapewniać równe szanse dla wszystkich. Wobec uczniów o specyficznych potrzebach edukacyjnych na podstawie orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej nauczyciel dostosowuje kryteria ocen do możliwości psychofizycznych uczniów.

Stosowane zasady oceniania mają przede wszystkim wspomagać rozwój ucznia, zmuszać do systematycznej pracy, premiować aktywność, samodzielność. Chodzi o to, by uczniowie odbierali ocenianie jako pomagające im w rozwoju, a nie jako formę represji czy rodzaj gry (kiedy kryteria oceny nie są wyrażone wprost, to otwiera się pole do gry: uczeń zgaduje, co zadowoli nauczyciela – nauczyciel poluje na błędy ucznia). Ocena pracy uczniów powinna opierać się na jasnych, otwarcie wypowiedzianych kryteriach oraz spełniać wymogi dobrze przekazanej informacji zwrotnej. Jej celem powinno być stworzenie indywidualnego planu poprawy dla każdego ucznia. Powinien on wiedzieć, na ile jego praca odbiega od standardów wysokiej jakości i co ma zrobić, by osiągnąć lepsze wyniki. W systemie powinny być jasno określone warunki poprawy ocen.

Najczęściej stosowane metody oceniania na lekcjach wiedzy o społeczeństwie to:

- ocena szkolna wyrażona w skali 1–6
- ocena słowna – pochwała lub uwaga
- ocena symboliczna w formie plusów i minusów (przy czym uczniowie powinni wiedzieć, jakie są kryteria ich przyznawania).

Inne metody to np. list gratulacyjny dla rodziców i ucznia, nagrody w postaci dyplomów, książek – w ten sposób premiujemy wysokie wyniki w nauce i wkład pracy ucznia (na miarę jego możliwości) w realizację podejmowanych w ramach przedmiotu działań.

Nauczyciel winien stosować różne **techniki i narzędzia pomiaru dydaktycznego** (uwzględniające różne formy oceniania).

Oceny częściowe uczeń otrzymuje za:

- odpowiedź ustną;
- aktywność – ocenie podlega wkład ucznia w przebieg lekcji w formie:
  - wypowiedzi ustnych
  - pracy w grupach
  - pracy samodzielnej (pisemnej) na lekcji i w domu
  - udziału w olimpiadach, konkursach przedmiotowych;
- pracę domową – wszystkie prace domowe muszą być systematycznie wykonywane, a zaległości nadrabiane w ciągu tygodnia; na lekcji może być sprawdzona każda wcześniej zadana praca domowa;
- kartkówkę – krótka pisemna praca niezapowiedziana (obejmująca maksymalnie trzy ostatnie tematy);

- pracę klasową (całogodzinna) – każdy uczeń musi pisać każdy sprawdzian; w razie usprawiedliwionej nieobecności uczeń musi napisać pracę klasową w terminie tygodnia od powrotu do szkoły; w razie nieusprawiedliwionej absencji pisze sprawdzian na najbliższej lekcji;
- realizację projektu;
- test dydaktyczny;
- referat;
- przygotowanie skrótu najważniejszych wydarzeń z całego tygodnia, tzw. teleekspresu (na każdą lekcję wyznaczony jest jeden uczeń, którego zadaniem jest prezentacja wybranych, ok. 10, najważniejszych jego zdaniem wydarzeń z okresu od ostatniej do kolejnej lekcji wiedzy o społeczeństwie – kształcenie umiejętności selekcji materiału oraz nauka publicznej prezentacji);
- przygotowanie magazynu kulturalnego – na każdą lekcję jeden uczeń przygotowuje krótką recenzję wybranego wydarzenia kulturalnego (spektakl, wystawa, koncert itp.) lub interesującej książki, filmu, płyty.

Uczniowie nieobecni w szkole (nieobecność usprawiedliwiona) mają dwa tygodnie na uzupełnienie i opanowanie materiału (w przypadku nieobecności minimum tygodniowej). Uczeń ma prawo w ciągu semestru zgłosić (przed rozpoczęciem zajęć) nieprzygotowanie do lekcji. Prawo to jest zawieszane na miesiąc przed wystawieniem ocen oraz w przypadku zapowiadanych lekcji powtórzeniowych i sprawdzianów pisemnych. Oceny są jawne dla ucznia i jego rodziców lub opiekunów prawnych. Każda ocena na prośbę ucznia musi być uzasadniona ustnie. Rodzice mają prawo, na swoją prośbę, do otrzymania pisemnego uzasadnienia każdej oceny ucznia w terminie tygodnia od daty wystawienia oceny. Ocena semestralna lub roczna jest wystawiana na podstawie wszystkich ocen cząstkowych, obejmujących pracę ucznia w całym semestrze lub roku szkolnym, nie stanowi jednak średniej arytmetycznej tych ocen. Prace pisemne (testy, sprawdziany, prace klasowe) są przechowywane do dnia 31 sierpnia każdego roku szkolnego.

Przedstawione wyżej metody oceniania osiągnięć uczniów są oczywiście propozycją autorów programu. Każdy nauczyciel realizujący przedmiot wiedza o społeczeństwie jest zobowiązany opracować własne zasady oceniania uczniów dostosowane do specyfiki szkoły, klasy oraz zdiagnozowanych potrzeb zaobserwowanych w trakcie realizacji programu.